

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Příjmení občanů obce Buk

Vypracovala: Sabina Jasanská

Odborný konzultant: PhDr. Milena Nosková, Ph.D.

České Budějovice 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne:

.....

Sabina Jasanská

Anotace

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku antroponomastiky, konkrétně na příjmení občanů v místní části Buk u Jindřichova Hradce. Hlavním tématem je lingvistická analýza sebraného soupisu příjmení obyvatel z etymologického hlediska, u kterých je nebo historicky bylo evidováno trvalé bydliště v obci. Rozbor je vypracován na základě studia odborné literatury, která se zabývá onomastickou problematikou.

Abstract

Bachelor thesis is focused on topic of anthroponomastics, especially dealing with residents' surnames of Buk village (local part of city Jindřichův Hradec). Main theme is linguistic analysis of obtained from list of surnames from etymological aspect for which permanent residence currently is or have been registered historically. Thesis is prepared on the base of study of onomastic literature.

Poděkování

V první řadě bych poděkovala své vedoucí práce PhDr. Mileně Noskové Ph.D. za odborné vedení, ochotu a příjemnou spolupráci. Ráda bych také poděkovala paní docentce Marii Janečkové, která mi pomohla s dohledáním materiálů k praktické části.

Na závěr velice děkuji i celé své rodině za podporu a trpělivost.

Obsah

1	Úvod	7
	Teoretická část	8
2	Onomastika	8
2.1	Funkce onomastiky	9
2.2	Dělení onomastiky.....	9
2.2.1	Rozdělení tříd vlastních jmen	10
2.3	Historie onomastiky	12
3	Příjmení	15
3.1	Vývoj příjmení	15
3.2	Dělení příjmení.....	17
3.3	Frekvence příjmení.....	25
3.4	Pravopis příjmení	27
	Praktická část	29
4	Metodologie.....	29
5	Buk u Jindřichova Hradce	31
5.1	Historie místní části Buk.....	32
6	Příjmení v obci Buk.....	33
6.1	Analýza příjmení.....	33
7	Závěr.....	52
	Seznam zkratk	57
	Seznam tabulek a příloh.....	58

1 Úvod

Bakalářská práce *Příjmení občanů v obci Buk* se věnuje oblíbenému tématu v oblasti antroponomastiky, která je dílčí disciplínou oboru onomastiky. Pozornost je soustředována na propria. Cílem práce je představit příjmení, která jsou spjata s obyvateli místní části Buk u Jindřichova Hradce a stanovit jejich motivaci vzniku.

Volba tématu v oblasti proprií byla jednoznačná, jelikož se práce měla vztahovat k malé vesničce Buk nedaleko okresního města Jindřichův Hradec. Výběr nebyl náhodný, jelikož se jedná o mou rodnou ves, kde jsem strávila své dětství a žiji zde dodnes, tudíž mám k místní části Buk osobní vztah. Obyvatelstvo zde tvoří pomyslnou pavoučí síť, ve které je spousta příbuzenských vztahů. Díky tomu jsem se mohla mít k dispozici materiály, které mi byly nápomocné při psaní této závěrečné práce. Respondenti byli vždy velice ochotní mi tyto informace poskytnout a věnovat mi svůj čas. I přes nízký počet obyvatel zde nalezneme příjmení neobvyklá či naopak příjmení frekventovaná po celé České republice.

Práce je rozdělena do dvou částí, teoretické a praktické. V teoretické části je kladen důraz na onomastiku jako vědu a je zde snaha vytvořit obecné povědomí o její klasifikaci, historii a funkci. Hlavním pojmem práce je příjmení, které se rozebírá v oblasti historie, pravopisu a frekvence, která je doplněna o tabulku nejčtenější příjmení v České republice. Práce se také zabývá dělením příjmení, kde jako východisko sloužily vybrané přístupy podle Josefa Beneše, Miloslavy Knappové a Dobravy Moldanové.

Na začátku praktické části je z obecného hlediska představena místní část Buk. Pro sepsání této části mi byla nápomocna místní kronika, jež mi byla poskytnuta Zastupitelstvem dané obce. Následně se práce zabývá lingvistickou analýzou vybraných příjmení, která jsou abecedně řazena. Seznam příjmení všech občanů mi byl propůjčen předsedou osadního výboru spravující danou oblast. Konkrétní zaměření směřuje k etymologickému původu jednotlivých proprií a jejich četností jak v obci, tak v celé České republice. Práce se pokusí představit různé typy příjmení a vypracovat, na jaké bázi vznikala jednotlivá příjmení. Samozřejmě není možné u všech příjmení určit přesnou a jedinou motivaci vzniku, proto budeme v etymologickém vývoji předpokládat a předložená analýza bude brána jako možné východisko. V závěrečné části jsou příjmení zasazena do tabulky z hlediska jejich četnosti výskytu v místní lokalitě.

Teoretická část

2 Onomastika

Onomastika je definována jako nauka o vlastních jménech neboli onymech či propriích. Jsme schopni onomastiku pochopit jako nauku o propriálních pojmenovacích soustavách, o jejich realizaci v konkrétních společenských, časových, místních a komunikačních podmínkách, která se zabývá vznikem, fungováním a strukturací propriální sféry jazyka. Zároveň může být pojmenována jako nauka o konkrétních prvcích těchto soustav, jako jsou onymické objekty, areály, konkrétní propria atd. V České republice vystupuje poměrně jako samostatná lingvistická subdisciplína, která je autonomní. O této nauce jsou vedeny rozporuplné postoje v systému společenských věd o postavení i celkovém obsahu. (*Nový encyklopedický slovník češtiny*, ©2016, s. 1240).

Podstatou onomastiky je etymologicky vyložit vlastní jména. Ale jejím úkolem je také zkoumat systémovou povahu propriální jazykové roviny a principy konkrétních jmen i jejich obecné teorie. Z toho nám vychází, že právě ona onomastika se jeví jako svébytná dílčí lingvistická disciplína, kde vlastní jména jsou ze své podstaty výtvorem jazyka a také tak fungují (Šrámek, 2016, s. 124).

Výzkum vlastních jmen je vzhledem k výzkumu jazyka integrální složkou, který díky svým výsledkům pomáhá potřebám společenské praxe. Postavení onomastiky v mezinárodním vědeckém kontextu nás odkazuje na to, že disciplína se ve světě prosazuje značně intenzivně a výzkumy ve vývojových směrech zde zabírají významnější místo. Tento obor má silné interdisciplinární rysy a vztahy k ostatním společenským vědám, tudíž se nám ukazuje jako velice svébytný. Výsledkem teoretických výzkumů jsou například v toponymii slovníky a atlasy místních jmen zejména z větších územních částí. Z osobních jmen se jedná o různé výkladové slovníky historických i současných jmen a příjmení. Tyto výzkumy se uskutečňují v podobě velkých kolektivních prací, které si zakládají na široké materiálové bázi (Knappová, 1985, s. 4–8).

Onomastika v českém prostředí je schopna uvést výsledky, které jsou v souladu se světovými vývojovými trendy. Je známá pro svou špičkovou teoretickou úroveň, široce pojatou a systematicky propracovanou analýzou po celém světě (Knappová, 1985, číslo 1, s. 4-8).

2.1 Funkce onomastiky

Vlastní jména jsou schopna v komunikačním aktu plnit větší množství funkcí. Miloslava Knappová (1992, s. 211–214) nás odkazuje na 5 hlavních funkcích, ale mimo ně jsou známa ještě speciální funkce, které vycházejí ze specifického onymického systému (funkce reklamní). Jednotlivé funkce jsou následující:

- Funkce asociační (evokační, konotativní): tato funkce nás odkazuje na objekty identické s obecnými nebo vlastními jmény reálného světa (bonboniéra Ametyst).
- Funkce nominační (individualizační, diferenční): zde se jedná o společensky podmíněnou identifikaci, o které již byla řeč (antroponymum Alžběta).
- Funkce sociálně klasifikující: funkce využívá kategorie místa, času, sociálního aspektu, národnostního hlediska náboženských aspektů (Hugo je typické a převažující jméno pro židovské rodiny).
- Funkce expresivní (emocionální, psychologická funkce jména): vzniká díky formální podobě jména, především jeho hláskového skladu, délky a libozvučnosti, tím je chápáno, zda má na nás jméno příjemné či nelibé dojmy.
- Funkce deskriptivní (charakterizační): plní veškerá popisná pojmenování, která nesou postavení vlastních názvů a mluvící jména, která charakterizují pojmenovaný objekt (princ Dobromil).

Podle Čechové (2000, s. 68) je základní funkcí vlastních jmen bezprostředně nazvat a identifikovat objekt jako jedinečný. Onyma nás tedy mají odkázat ke konkrétnímu jedinci nebo jednotlivě, zatímco jména obecná neboli apelativa nás odkazují podle jejich druhů a obecných příznaků, tj. pojmenovávají předměty a jevy skutečnosti všeobecně.

2.2 Dělení onomastiky

Vladimír Šmilauer (1966, s. 6) ve své knize rozděluje onomastiku do dvou oddílů.

1. Antroponomastika – nauka o vlastních jménech lidských.
2. Toponomastika – nauka o vlastních jménech zeměpisných neboli geografických.

Další možné dělení nalezneme u Rudolfa Šrámka, jenž rozděluje propria neboli vlastní jména podle druhové povahy onymických objektů do tří velkých prostor, jinými slovy plánů v rámci propriální sféry jazyka (Šrámek, 1999, s. 16).

1. Geonymický plán – zahrnuje všechny třídy toponym (jména onymických objektů na povrchu země a geomorfologických útvarů) a kosmonym (jména nebeských těles). Jelikož se vyskytují na mapových částech, jsou vyjádřené kartograficky.
2. Bionymický plán – zahrnuje antroponyma, pseudoantroponyma a zoonyma. Týká se to jmen živých onymických objektů neboli bytostí.
3. Chrématonymický plán – zahrnuje vlastní jména pro objekty, jevy a vztahy vzniklé lidskou činností, která je například kulturní, společenská nebo politická.

2.2.1 Rozdělení tříd vlastních jmen

K základnímu dělení se vztahuje dělení na tři části tříd vlastních jmen, což jsou geonyma, bionyma, chrématonyma. Díky tomu můžeme postřehnout propriální rozmanitost jazyka. Kritéria nám dávají možnost objektivně vydělit různé třídy vlastních jmen a zkoumat povahu a průběh propriálně pojmenovacích procesů (Šrámek, 1999, s. 16).

- I. GEONYMA = vlastní jména pro druhy onymických objektů, které se nacházejí v krajině a jsou zakresleny v mapách.

1. Toponyma

- a. Oikonyma – pojmenování pro osídlené objekty (VJ domů, sídliště, vsí, městeček, hradů, zámků, mlýnů, továren atd.)
- b. Anoikonyma – vlastní jména neosídlených objektů
 - i. Hydronyma – VJ například u bažin, mokřadů, potoků, řek, moří, oceánů, vodopádů, vodních nádrží a mořských proudů;
 - ii. Oronyma – VJ zemského povrchu, například u vyvýšenin, hůrek, kopců, hor, skal, jeskyní, rovin, průsmyků a vrcholů;
 - iii. Agronyma – VJ ekonomicky využívaných ploch, například u polí, lán, luk, lesů, pastvin a vinic;
 - iv. Hodonyma – VJ komunikačních spojů, například u polních cest, silnic, železnic, letišť, přístavů a mol;
 - v. Choronyma – VJ částí zemského povrchu, které nejsou pojmenovány anoikonymicky, například jsou u pouští, světadílů, zemí, států a krajů;

2. Kosmonyma (astronyma)

- a. Vlastní jména galaxií, planet a hvězd;

- b. Vlastní jména geonymických objektů na planetách, hvězdách a jiných nebeských tělesech;
- c. Vlastní jména umělých kosmických těles (např. Sputnik).

II. BIONYMA = vlastní jména pro živé objekty.

- 1. Antroponyma
 - a. Rodné jméno na oficiální úrovni;
 - b. Rodné jméno na neoficiální úrovni;
 - c. Příjímí a příjmení;
 - d. Přezdívková a posměšná jména;
 - e. Pseudonyma, krypronyma;
 - f. Skupinová antroponyma;
 - i. Obyvatelská jména (Jihočech);
 - ii. Etnonyma (Slovan, Čech);
 - iii. Rodinná a rodová jména (Novákovi, Dočkalovi).
- 2. Nepravá antroponyma – vlastní jména mytologických, pohádkových, alegorických postav.
- 3. Theonyma (Alláh, Diana)
- 4. Zoonyma
 - a. Pravá (pes Sultán);
 - b. Nepravá (kůň Šemík).
- 5. Fytonyma (dub Napoleon)

III. CHRÉMATONYMA = pojmenování věcí výsledků lidské činnosti

- 1. Jména výrobků.
 - a. Jednotlivého výrobku (zvon Václav);
 - b. Výrobků produkovaných v sérii (cigarety Marlboro).
- 2. VJ společenských institucí, organizací, zařízení (Masarykova univerzita, Národní divadlo v Praze).
- 3. VJ společenského jevu (Den matek, Velká francouzská revoluce).
- 4. Jiné druhy chrématonym (jména vyznamenání, historických dokumentů apod.).

2.3 Historie onomastiky

Zprvu, než se onomastika stala samostatným oborem, byla pojímána jako doprovodná disciplína vědy historické (Harvalík, 2004, s. 17).

Již v počátcích literární a historiografické tradice je znám zájem o onymech. Onomastika se v české prostředí začala zřizovat jako vědecký obor na přelomu 18. a 19. století. V rámci lingvistiky docílil tento obor v polovině 20. století podmíněné samostatnosti. S vývojem proprií úzce souvisí i rozvoj jazyka a společnosti. Propria se začínají dostávat do kulturního podvědomí a národního uvědomění a díky nim získáváme vědění o vlastní zemi. Míra vlastních jmen v pramenech krok za krokem vzkvétá: u Kosmy jsou evidovány pouze jako zvláštnosti, zatímco u P. Stránského a T. Pešiny z Čechorodu jsou propojeny s popisy země a jazyka. Jsme zapojeni od počátku národních dějin do onomastického kulturního fenoménu, vzniku a tvorbě exonym (Pleskalová, 2007, s. 377).

V roce 1770, v rámci josefínské reformy, je zřízeno číslování domů a „stálé, pevné, dědičné“ příjmení, které 1. listopadu 1780 nařizuje jejich užívání a povinnost je mít. Tudíž nám vzniká nový dvoučlenný model, jenž se skládá z rodného jména a dědičného příjmení (Pleskalová, 2007, s. 384).

Je uváděno, že česká onomastika má první vyhovující výklad od kronikáře Kosma. V jeho díle *Chronica Boemorum* nám vysvětluje jméno hradu Podivín: „... hrad tam ležící uprostřed řeky Svatky, Podivín, nazvaný tak podle svého zakladatele Podivy, Žida, později křesťana“ (Pleskalová, 2007, s. 378).

Josef Dobrovský nám stanovil význam, kde se zbavil jakéhosi náhodného tvoření slov a práce s jazykem, a naopak ukázal objektivně existující principy v rámci proprií. Dodnes je nám známa jeho podstata etymologického výkladu, kterou vytyčil. Určil nám nový zásadní pohled, kdy zasadil na stejnou úroveň propria a strukturu apelativ (Pleskalová, 2007, s. 385).

Za zakladatele je považován František Palacký, který nám propojil aspekty filologické a historické. Podílel se na vzniku propriálně etymologických výkladů, které jsou zaměřeny na původní slovo neboli kořen, formální prostředek jména a na jeho motivaci. Podle autora větší část našich místních jmen můžeme považovat za nejstarší památku našeho jazyka a historie (Pleskalová, 2007, s. 386). Za velice zásadní počín můžeme považovat jeho dílo z roku 1848 „Popis království českého...“. Toto dílo nám kodifikovalo

české podoby do místních jmen. Dodnes dílo slouží badatelům onomastiky i historikům jako jedno ze základních pomůcek (Harvalík, 2004, s. 18).

Harvalík (2004, s. 17) dobu národního obrození, 19. století, charakterizuje jako dobu intenzivního studia vlastních jmen v českých zemích. Dochází k nástup analýzy, ve společnosti narůstá zájem o jazyk, historii a kulturu národa. České prostředí chápe užívání českých jmen jako vlastenectví.

Mimořádného významu nabývá onomastika ve druhé polovině 19. století, kdy jsou vytvořeny základy pro osamostatnění disciplíny. Začínají se zkoumat jména sídlištní a nesídlištní, obměny rodných jmen, příjmení domácího i cizího původu, gramatická a pravopisná stránka jmen. Mluví se o teoretických problémech a je zde požadavek vědění o historickém vývoji jména. Propria sebou nesla výraz národních dějin a uvědomělého češství. Také nám vzniká povědomí o vlastních jménech v lidové kultuře a česká onomastika se začíná projevat jako interdisciplinární (Pleskalová, 2007, s. 399).

Ve dvacátých a třicátých letech má v Československu na pražské německé univerzitě vysoké postavení německá onomastika. Je zřejmé, že se věda přiklání k Německu, ale uvědomovala si potřebu spolupráce s českým prostředím, to kvůli realizaci kontaktu češtiny s němčinou ve vlastních jménech již od raného středověku. Rudolf Fischer, pozdější zakladatel onomastické školy lipské, vytvořil na pražské německé onomastické škole své práce. Zásadní je zde rok 1913, kdy dochází ke dvěma neopomíjejícím událostem. Díky podnětu Josefa Vítězslava Šimáka byla při České akademii věd a umění založena *Místopisná komise*, jejímž prvním předsedou se stal Josef Zubatý. Tato komise si kladla za cíl popsat místní jména češtiny a sledovat názvoslovnou činnost. Po vzniku Československa se připojila i činnost pojmenovací. V české vědě má komise doposud své místo a je evidována jako nejstarší orgán. Další podnět byla stať *O vědeckém zkoumání anglických jmen místních* od Viléma Mathesia. Tato stať se u nás zasloužila o první formulování moderního pojetí onomastické práce. Vilém Mathesius vycházel z anglické onomastiky a prioritou se pro něj stala lingvistická orientace na filologickou a historickou (Pleskalová, 2007, s. 399–404).

Období po druhé světové válce je etapou velkého rozvoje. Dříve onomastika neměla natolik zpracovanou metodologii a kroužila mezi více směry (jazykověda, historie, etnografie, literární věda aj.), ale v šedesátých letech dochází k začlenění onomastiky do samostatného podboru lingvistiky. Onomastické práce byly začleněny mezi

jazykovědné instituce, nejprve do Slovanského ústavu a později do Ústavu pro jazyk český AV ČR. České onomastice se otevírají dveře do univerzitního studia a začíná se porovnávat se zahraničím. Velkou zásluhou se stal vstup do mezinárodního slavistického a germanistického bádání (Pleskalová, 2007, s. 405–406).

Šedesátá léta jsou specifická v tom, že se vynořují nejvýznamnější díla, která položí základ české onomastické školy. Antonín Profous vydává svůj pětidílný slovník *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*, kde nám vzniklo materiálové východisko soudobé české a slovanské toponomastiky. Největší osobnost české onomastiky, zakladatel moderní onomastiky, je Vladimír Šmilauer, který v této době vypracoval své studie *Metoda malých typů v toponomastice*, kde kombinuje časový, frekvenční, strukturní a areálový zřetel. Mezi jeho další významná díla patří *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, které obohatilo světovou onomastiku nebo dílo z roku 1963 *Úvod do toponomastiky*. Mezi další autory, kteří vytvořili výborné práce patří: Ivan Lutterer – *Vývoj místních jmen a osídlení v povodí Orlic*, Rudolf Šrámek – *Soustava místních jmen na severovýchodní Morě a ve Slezsku*, Jaromír Spal – *Místní jména obyvatelská na -any* (Pleskalová, 2007, s. 406–410).

Poslední třetinu 20. století můžeme vylíčit pomocí několika znaků. Především jsou dokončeny materiálově rozsáhlé práce, jako je dokončení soupisu pomístních jmen, z celého českého území a vydání slovníků rodných jmen či příjmení. Dochází k digitalizaci korpusů a slovníků. Je zde snaha o prosazení jazykově kulturní péče o spisovnost a standardizaci. Zahajuje se studium užívání jmen v běžné komunikaci. Začíná se zaměřovat na teorii, kde řeší podstatu proprí a vyvíjí se onomastická lexikografie a terminologie. Onomastika nabývá mezinárodních uznání a proniká do vysokoškolské výuky (Pleskalová, 2007, s. 422).

3 Příjmení

Příjmení je charakterizováno jako druhá základní složka pojmenovacího systému občanů v České republice, kterou můžeme pojmenovat i jako dědičné jméno rodiny. Po celé Evropě, v sociálně-právních státech, je společně s rodným jménem pohlíženo na příjmení jako na primární prostředek, který je řízen právními předpisy, a který nám poskytuje identifikaci občana (*Nový encyklopedický slovník češtiny*, ©2016, s. 1477–1478). Ve slovní zásobě se jedná o specifickou skupinu, kdy se příjmení liší pravopisem a skloňováním od svého významu, ze kterého vznikla (Moldanová, 1983, s. 11).

Každé příjmení je zapsáno do matriční knihy. Tato matriční podoba je závazná a každý občan České republiky je právně povinen užívat danou podobu ve svých veřejných listinách, jako je občanský průkaz, cestovní pas, oddací a úmrtní listy atd. (*Nový encyklopedický slovník češtiny*, ©2016, s. 1477–1478).

Z přízvisek neboli nedědičných příjmení, které byly používány k diferenciaci osob stejného jména, nám vznikají dědičná příjmení. Dědičné označení jedince bývá z pravidla po otci a v přechýleném tvaru je použito u manželky a dcer. Manželé mají právo dohodnout se, které příjmení budou používat (Moldanová, 1983, s. 11).

Ke stabilizaci příjmení dochází v roce 1786 díky vydání patentu Josefa II., kdy byla potřeba evidence obyvatel z ekonomických a vojenských důvodů. Do této doby měli občané pouze rodné jméno, ke kterému se přidalo jakési bližší určení, které bylo nedědičné, proměnlivé a nezávazné, ale za Josefa II. vzniká povinnost nést stabilní dědičné příjmení. Z příjmení se stává prvořadý znak důležitosti a křestní jméno je až druhořadým znakem. Poukazuje na vázanost ke konkrétní rodině nebo rodu a křestní jméno nám slouží k odlišení příslušníků rodiny, proto je jméno zvoleno při narození, blíže nám jedince určuje, kdežto příjmení jsou dědičného původu (*Nový encyklopedický slovník češtiny*, ©2016, s. 1477–1478).

3.1 Vývoj příjmení

V minulosti byla v českém prostředí stejně jako v mnoha evropských zemích uplatňována jednojmennost. Jedinci byli označeni jedním osobním jménem, a to byl pro ně jediný odlišující prvek od jiných lidí. Jelikož docházelo k nárůstu počtu obyvatel vznikla nutnost lidí od sebe rozlišovat, tudíž ve větším společenstvu docházelo k tomu, že se zde

vyskytovali lidé se stejnými jmény. Často v důsledku toho docházelo k obměně jména, například Bartoloměj – Bárta, Bartoš, Bártík (Knappová, 1992, s. 3–4).

Ve 13. století začíná vznikat dvojmennost, to znamená, že se k osobnímu jménu začne užívat příjímí neboli přízvisko, která měla pomoci rozlišení osob. Docházelo k rozlišení podle bližšího označení jedince podle tělesných vlastností, podoby, věku (Hlava, Starý, Kolenatý) nebo duševních vlastností (Zkoumal, Pokorný, Veselý) nebo zaměstnání (Sedlák, Mlynář, Kovář) nebo bydliště a původu (Skalský, Zlesák, Horský). Také docházelo k diferenciaci podle jména připojeného po otci nebo mohla být utvořena ze jména otcova pomocí přezdívek (Levička – měl pouze levou ruku), podle jména po chalupě nebo stavení, které nám ukazuje, kde daný jedinec bydlel a poslední rozdělení je podle domovního znamení (dům U černého orla = příjmení Orel). Díky tomu se do našich osobní jmen vměstnají velice rozmanitá jména, která mají původ v přírodních jevech, v názvech zvířat, rostlin, předmětů, nebo nadpřirozených bytostech (Knappová, 1992, s. 4–5).

V nejstarších dokumentech se nám nejvíce vyskytují šlechtická dvoujmení. Šlechtická přízviska ve většině případech vycházela od osobních jmen a znaků, které měli původ ve jménech osobních a místních. Také se často odvozovala z erbů (Jan Kačice z Vratkova), živočichů (Jan Bažant z Vyhnanic), osobních vlastností (Martin Zlý ze Stokar), zaměstnání (Jan Maršálek z Radiče). U měšťanů a venkovanů v této době se ještě nenachází mnoho příjímí. K rozšíření napomohlo husitské hnutí, protože docházelo ke společenskému styku mezi více jedinci, ale ještě v 16. století nedošlo u příjímí k ustálení (Knappová, 1992, s. 5–7).

Příjímí však nemůžeme považovat za příjmení, protože přízvisko můžeme definovat jako nedědičná příjmení, která byla individuální a liší se svou nestálostí a proměnlivostí. Příkladem toho je, že se jedinec jmenoval podle usedlosti, ale došlo k tomu, že se musel přestěhovat a pojmenoval se podle nové usedlosti. Během mnoha let dochází k tomu, že z příjímí nám začínají vznikat jména dědičná neboli rodová a od toho se vyvinul název příjmení (Knappová, 1992, s. 5–6).

Příjmení vznikala během 14. a 18. století, kdy docházelo nejdříve k ustálení šlechty, měšťanů, a nakonec sedláků. Jelikož se společnost vyvíjela a docházelo ke zdokonalení veřejné správy vznikala potřeba evidence osob (Moldanová, 1983, s. 12). V 16. století se začínáme přibližovat k budoucímu příjmení ve městech a na venkově dochází k ustálení

až ke konci 17. stoletím. O venkovském lidu a jejich příjmení rozhodovala spíše vrchnost než oni sami. Příjmení ve vrstvě dělnické byla především hutnická a havířská, ale na konci 18. století se začínají ustalovat příjmení, kvůli pracovním podmínkám, pomůckám, činnostem a místu (Knappová, 1992, s. 5–7).

Důležitý mezník ve vývoji příjmení se stala třicetiletá válka, po jejímž konci začínají vznikat kanceláře městské i vrchnosti a vznikají matriky. Jednalo se o dlouhodobý proces, který byl završen za doby Josefa II. (Knappová, 1992, s. 7).

Před josefínským patentem se můžeme setkat s předáváním jména z pokolení na pokolení, ale ne podle dnes zavedeného principu rodové dědičnosti. Jelikož docházelo k tomu, že nový majitel usedlosti převzal jméno po dřívějším majiteli, i přestože nebyli v příbuzenském vztahu. Také nový muž vdovy převzal jméno podle ženy nebo jejího bývalého manžela. Pro dnešní dobu jsou tato slova zachovalá jako příjmení, která už jinak nežijí několik staletí nebo se jedná o archaismy (Svoboda, 1957, s. 201–213).

Užívání rodového příjmení se začíná vyžadovat v letech 1772 a 1779, kdy dochází k prvním právním předpisům (Knappová, 1992, s. 7).

V českých zemích dochází k uzákonění dědičného příjmení v roce 1870. Každý je nositelem příjmení i čeled' nebo bezzemek. V polovině 19. století dochází k pravopisné reformě a díky ní nám vzniká dnešní grafická podoba. Ovšem některá příjmení si zachovávají starou grafickou podobu jako např. Auředník = Úředník, Gerzabek = Jeřábek (Moldanová, 1983, s. 12).

3.2 Dělení příjmení

Jelikož jednotlivý lingvisté pohlízejí na příjmení každý z jiné perspektivy, existují různorodá dělení příjmení. Miloslava Knappová uvedla ve své knize, že na českém území máme velikou rozmanitost původu příjmení, a to díky jazykovým a mimojazykovým aspektům, jako jsou historické události nebo kulturní vlivy. Základní složkou dělení se stává jazyková motivace, kdy se pohlíží na slova či slovní spojení, která se stala základem pro vznik příjmení (Knappová, 2002 s. 12–33). Dělení rozdělila do deseti následujících skupin.

1. Příjmení ze jmen osobních

Skupina se řadí mezi nejpočetnější příjmení na českém území, protože dlouho dobu bylo osobní jméno jediným nositelem identifikace jedince. V rámci skupiny se vyskytují podskupiny podle původu osobních jmen, ze kterých příjmení vzešla.

a) Příjmení vzniklá ze slovanských jmen

Osobní jména jsou složena ze dvou základních složek (Mir- + -slav = Miroslav). Bývalo častým zvykem tato jména zkracovat a docházelo k nejrůznějším modifikacím, které nám pozměnili podobu jména.

Blah- (blaho; Blahoslav) -> Bláha, Blahovec, Blahna, Blachut;

Čech- (Čechoslav) -> Čech, Čecháč, Čechura, Češka;

Host- („host, cizinec“; Hostivít) -> Hosták, Hostek, Hostička, Hostoš;

Mil- (milý; Miloslav) -> Míla, Milen, Milič, Milka;

Tich- (ticho; Tichomír) -> Ticháček, Tichna, Tichoň, Tichý.

b) Příjmení vzniklá ze jmen hebrejských a aramejských

Abraham („otec množství“) -> Abrhám, Hamáček, Haman, Hamus;

Baltazar („Bůh ochraňuj život krále“) -> Balada, Balaš, Bálek, Balka;

Jakub („druhorozený“) -> Jakoubek, Jakšík, Kouba, Kubin;

Maří („milována Bohem“) – staročeská varianta Marie -> Maruš, Maryška, Mařík;

Zachariáš („Bůh si vzpomněl“) -> Zach, Zachar, Zachař, Zachula.

c) Příjmení vzniklá ze jmen řeckých

Blažej („neobratný“) -> Bláža, Blažek, Blažina, Blažko;

Jiří („zemědělec“) -> Jíra, Jirásek, Jirsa, Juránek;

Mikuláš („vítězný v lidu“) -> Kolda, Landa, Mikeš, Mikulík;

Petr („skála, skálopevný“) -> Pech, Pecháček, Peksa, Petráček;

Štěpán („ověnčený, vítěz“) -> Štefek, Štefan, Štěpánek, Štícha.

d) Příjmení vzniklá ze jmen latinských

Antonín („vynikající“) -> Antal, Antoš, Thon, Tonka;

Florián („kvetoucí“) -> Florek, Floriánek, Frolík, Froliš;

Ondřej („odvážný, mužný“) -> Ondráček, Vondráček, Andrle, Endrys;

Pavel („malý“) -> Palach, Paul, Pavliš, Pavlovec;

Vít („živoucí“) -> Vitásek, Vítek, Vitoň, Vitouš.

e) Příjmení vzniklá ze jmen germánských

Rovněž jako slovanská jména se skládají ze dvou základů, které se v našem a cizím prostředí obměňovaly a zkracovaly.

Bernard („silný jako medvěd“) -> Berčík, Bernard, Bernášek, Berousek;

Hartmann („pán vojska, válečník“) -> Hart, Hartl, Hartman, Hartmann;

Karel („svobodný muž, chlap – Karl“) -> Kara, Kareš, Karlec, Karlík;

Richard („mocný, tvrdý vládce“) -> Rajchrt, Reich, Reichert, Rejchrt;

Walter („vládce vojska“) -> Valter, Valtr, Voltr, Walta.

2. Příjmení vzniklá ze jmen místních, národních a názvů obyvatelských

Skupina je na našem území hojně zastoupena. Vznikala z názvů českých osad, z německých názvů osad českých a z německých jmen osad německých. Příjmení vzniklá z místních jmen byla typická pro středověk, kde prvotně pojmenovávala odkud kdo pochází nebo v jaké bydlí osadě. Jednalo se o příjmi neboli nedědičné příjmení (Jan z Chelčic). Někdy bývá těžké určit, které místní jméno dalo za vznik, protože stejně znějících místních jmen se v ČR se objevuje několik.

a) Příjmení vzniklá z názvů českých osad

Pomocí přípon -ský, -cký vznikají příjmení např.: Benátský, Berounský, Brodský, Čáslavský, Janovský, Kunovský.

Další příjmení z obyvatelských názvů jsou: Braslavec (Zbraslav), Lukavec (Lukavice), Mělničák (Mělník), Plzák (Plzeň), Sviták (Svitavy).

b) Příjmení vzniklá z německých názvů českých osad.

- i. totožná s 1. pádem německého místního jména české obce, např. Cettl (Sedlo);
- ii. z německých názvů obyvatelských, např. Hain (Háj), Kutnar (Kuttenberg – Kutná Hora), Zettlitzer (Zettel – Sedlo);
- iii. odvozená českými příponami z německých názvů, např. Kruliš (Krulich – Králíky), Vošický (woschitz – Vožice nebo Oschitz – Sušice).

c) Příjmení vzniklá z názvů německých osad

Zde jsou uvedena např. jména: Berghof, Ederer, Freiberg, Linz, Mittelbach, Ternbach.

d) Příjmení vzniklá ze jmen národů, zemí, krajů

Jedná se o menší skupinu, kde příjmení vznikla ze jmen obyvatelských. Základním zdrojem jsou pro ně choronyma – jména větších obydlých nebo neobydlých celků. Protože se jedná o příjmení, která nás odkazují na nově přistěhovalé, můžeme mluvit o kolonizaci českých zemí a stěhování. Mezi další základ považují etnonyma neboli jména kmenů, národů, který nám označuje prvotního nositele.

Příjmení jako jsou Baloun (Valon), Čech, Francouz, Charvát, Moravec, Němec, Slovák, Tureček, Vlach.

3. Příjmení vzniklá polohou, druhem, charakterem bydliště i jeho lokalizací v terénu a novostí obyvatele v místě.

Do této skupiny se řadí příjmení, která vznikla ze jmen obecných. Jako příklady můžeme uvést Brázda, Březina, Doubrava, Hájek, Kopecký, Skála, Skalák, Zápotocký. Ten, jenž se nově přistěhoval nebo šil nové boty, byl nazýván podle novosti, např. Novák, Nový, Novotný.

Také sem spadají z němčiny přejatá příjmení jako Bach (potok), Fibich (pastvina), Hýbl (kopeček), Eichman (bydlel u rybníka).

4. Příjmení motivována podle tělesných a duševních vlastností, věku a příbuzenských vztahů

Jedná se o rozsáhle zastoupení příjmení, která jsou původem podstatnými a přídavnými jmény.

a) Příjmení od fyzických vlastností, vzhledu a nápadných částí těla

Jsou to např. Bachratý, Bradáč, Bělohávek, Červený, Hlaváč, Holan, Holeček, Kučera, Kulhavý, Menšík, Ryšánek, Tlustý, Vokáč.

Přejatá z němčiny byla např. Braun (hnědý), Grossman (velký), Klein (malý), Kraus (kučeravý), Roth (rudý), Švarc (černý).

b) Příjmení od duševních vlastností a sklonů

Například Bumbálek, Hodný, Hovorka, Krákora, Labužník, Lakomý, Mizera, Mlčák, Opatrný, Plachý, Smutný, Vobejda.

Z německého jazyka jsou to např. Klogner (klagen – stěžovat si), Biederman (bezušhonný člověk), Milde (přívětivý).

c) Příjmení z označení věku, vzrůstu a příbuzenských vztahů

Patří sem např. Dědeček, Chovanec, Jonák, Mužík, Šuhájek, Vnuk, Zítka, Ženíšek.

Přejatá z němčiny např. Altman (starý muž), Erben (dědic, potomek), Freud (radost), Knob (Knabe – chlapec), Man (muž).

5. Příjmení vzniklá podle sociálního rozvrstvení, společenských poměrů, feudálních, církevních a vojenských hodností, právních a majetkových vztahů

Tyto příjmení vznikla z obecných jmen a některá z nich z obecných jmen cizího původu. Spadají sem např. Baron, Biskup, Dragoun, Chalupník, Kostelník, Rytíř, Vojáček, Zeman.

Z německého jazyka byla přejata příjmení, například Pour (sedlák), Falcman (Falc – hrad), Geisler (Geisel – rukojmí), Hofmann (sedlák), Kaiser (císař), Richtr (rychtář), Wirt (hospodář).

6. Příjmení podle názvů řemesel, různých zaměstnání a činností člověka

Spadají sem příjmení jako Bednář, Cihlář, Hajný, Kadlec, Krčmář, Myslivec, Neckář, Ptáčník, Švec, Tesař, Voráč, Zpěvák.

Přejatá příjmení z německého jazyka jsou Binder (bečvář), Fiedler (houslista), Fischer (rybář), Kaufmann (obchodník), Šlosar (zámečník).

7. Příjmení z názvů živočichů

V této skupině jsou řazena příjmení vzniklá z přezdivek, kterou jedince získal díky podobě ke zvířeti nebo podle jejich vztahu ke zvířeti či rostlině. Jedná se tedy o metaforickou úpravu. Vznik se také vztahuje k domovnímu znamení, kde zvířata nebo rostliny tvořily součást (U bílého jelena – Jelena, U růže).

a) Příjmení podle jmen savců, ptáků a dalších živočichů

Například jsou zde Bažant, Beran, Čáp, Drozd, Havránek, Kačer, Kočka, Lev, Liška, Slavík, Slon, Sýkora, Vlček, Vydra, Zajíc.

Německá přejatá příjmení jsou Fuchs (liška), Mauser (Maus – myš), Fogl (pták), Storch (čáp).

b) Příjmení podle názvů rostlin, jejich částí a plodů

Například jsou zde Bodlák, Borůvka, Bukvice, Cibulka, Fiala, Hruška, Klásek, Kopřiva, Lípa, Pivoňka, Šípek, Vrba, Žalud.

Přejatá příjmení z němčiny jsou Bimbaum (hruška), Fichtner (Fichte – smrk), Wurzel (kořen).

8. Příjmení vzniklá z názvů věcí, abstrakt, přírodních jevů

Do této skupiny spadají příjmení ukazující nám každodenní život našich předků, a proto se jedná o velice obsáhlou skupinu, která vznikla z obecných jmen. Podle nástrojů a svých výrobků byli označováni řemeslníci nebo podle pokrmů, surovin, které využívali. Také docházelo ke vzniku na základě metafory (člověk mluvící sladce – Med). Můžeme

sem zařadit i jména abstraktní, které nám označují nadpřirozené bytosti nebo náboženské představy.

a) Příjmení podle názvů surovin, řemeslných výrobků, nástrojů, mincí, oděvů

Příkladem jsou Bečka, Dřevo, Hák, Jehlička, Kabát, Kamínek, Lopata, Motyčka, Nálevka, Pícha, Sekyra, Tesák, Tolar.

Přejatá z němčiny jsou např. Hakl (Hacke – sekyra), Hozák (Hose – kalhoty), Trochta (Trochte – nálevka, trychtýř).

b) Příjmení podle názvů jídel a potravinářských výrobků, pokrmů

Například Buchta, Guláš, Homolka, Kobliha, Kvasnička, Lívanec, Máslo, Paštika, Polívka, Rosol, Vomáčka, Žemlička.

Z německého jazyka to jsou např. Biemann (bier – pivo), Honig (med), Wurst (vuřt).

c) Příjmení podle abstrakt, označení přírodních či atmosférických jevů, svátků, nadpřirozených bytostí, náboženské příslušnosti

Například jsou to Anděl, Dejmek, Diblík, Chládek, Masopust, Mrákota, Nečas, Pátek, Příhoda, Sluníčko, Sobota, Škoda.

Z němčiny sem patří např. Sommer (léto), Gott (Bůh), Winter (zima).

9. Příjmení motivována podle slovesných pojmenování

Jedná se o velice početnou skupinu, kde příjmení vznikla pomocí slovesných tvarů jako jsou přičestí činné, především od sloves „prosit“ a „dělat“, z přičestí trpného (Chovan), z rozkazovacího způsobu (Nepraš), z podstatných jmen odvozených ze slovesných základů (Mlčoch), a z celých vět. Odráží v sobě děj, který pravděpodobně proběhl. S nositeli těchto příjmení se spojuje událost, kterou si jedinec zažil nebo se mu přihodila.

a) Příjmení podle tvarů přičestí minulého

S tímto druhem příjmení se můžeme především setkat na Moravě. Spadají sem např. Běhal, Blábolil, Coufal, Dočkal, Doskočil, Hrabal, Koukal, Mátl, Nezval, Smejkal, Stejskal, Zavadil.

b) Příjmení podle tvarů přítomného času a rozkazovacího způsobu, a to i ve větěném spojení

Například jsou zde Dejnožka, Drbohlav, Fuč, Hlas, Chlubsa, Mlej, Nejezchleba, Nepovím, Sedrovně, Skočdopole.

c) Příjmení složená, která vznikla z rozmanitých předložkových, adjektivních, číselných, příslovečných, větných spojení

Patří sem např. Bařtipán, Bezstarosti, Brzobohatý, Drahokoupil, Chleborád, Pecivál, Půlpán, Tichošlápek, Zadva.

d) Příjmení odvozená ze slovesných základů z podstatných nebo přídavných jmen
Mohou vyjadřovat sklony nebo nějaké vlastnosti jedince. Patří sem např. Česaný, Dopita, Koranda (okorat), Kutílek, Musílek, Pařík (pařit), Pleskač, Vostatek.

Z německého jazyka přejatá jsou např. Hurych (hurren – rychle se pohybovat), Šverma (swermen – rojit se), Tretera (tretien – tančit), Weisnicht (nevím).

10. Příjmení podle slov nesklonných, příslovcí a citoslovcí

Skupina byla vytvořena pravděpodobně z přezdivek nebo slov, které nositel opakovaně říkal nebo jimi prokládal svou řeč.

Příjmení z příslovcí jsou Díky, Halabala, Znenáhla, Pak, Tenkrát, Málo, Netřeba. Příjmení z citoslovcí, které nám připomínají zvuky jsou Blabla, Bum, Cvak, Frk, Heč, Klap, Řach.

Je možné zařadit do této skupiny i jednoslabičná příjmení jako Cé, De, Há, Ra nebo přejatá příjmení z německého jazyka, která jsou Kvis (gewiss – jistě), Recht (pravda).

Josef Beneš (1962, s. 30–247) nám poskytl dělení podle významu slov, ze kterého vznikala příjmení. Hovoří o tom, že nejlepší dělení je podle pohnutek, které vedly ke vzniku přízviska. Často dochází k případům, kdy tatáž příjmení vznikla z různých pramenů (Beránek). Každá z těchto skupiny má pod sebou další podskupiny, kde je uvedeno podrobnější dělení.

1. Příjmení podle tvarů přivlastňovacích

Příklady jsou Jankovec, Koubovec, Krejčov, Martinův, Michalovic, Petrův, Písařowitz, Stránský, Tkalcov, Vondrk, Židů.

2. Příjmení podle jmen křestních a starých osobních

Řadí se sem např. Bárta (Bartoloměj), Blažej, Dobromilová, Jeníček, Kouba, Matěj, Millanová (Milan), Ondřej, Semorád (Semirád), Stibor (Ctibor).

3. Příjmení podle jmen ženských

Jsou to např. Barbořík, Haneška (Anežka), Hefka (Evka), Kateřinin, Kordule, Marušák, Nanák, Rejna (Regina), Sabina, Vendulák, Zitta.

4. Příjmení podle místních a pomístních jmen

Příkladem jsou Bělehrádek (Bělehrad), Hůrek (Hůrky), Nadražský (na drahách), Skamene, Zduba, Zlesa, Ulip, Podlesný, Podlibský, Zábrana, Záhora, Zálaba (za Labem).

5. Příjmení podle obyvatelských názvů

Vyskytují se zde např. Brodan (Brod), Lesan (les), Makovec (Makov), Orlovec (Orlov), Rajčan (Rajec), Lhotan (Lhota), Tepličan (Teplice), Vítkovec (Vítkov).

6. Příjmení podle názvů jmen domů a podle domovních znaků

Patří sem např. Anděl (U Anděla), Čert (U čertů sedmi), Hruška (hruška zlatá), Chaloupka (U chaloupky zlaté), Jonáš (U Jonáše), Pivoňka (U pivoňek tří), Sovák (U sovy).

7. Příjmení podle národních a kmenových jmen

To jsou příjmení např. Cikán, Český, Francouz, Hanák, Chod, Maďar, Sasín, Srb, Zábrana, Tatar, Tureček, Uher, Vajdák.

8. Příjmení odvozená od názvů živočichů, rostlin a neživé přírody

Příjmení jako jsou Brabec, Cibulka, Čajka, Ježek, Kamínek, Klásek, Koňata, Kozel, Kuna, Medvěd, Meloun, Mrákota, Myšík, Oslata, Rubín, Slavík, Srnec, Vlček, Vlkoň, Voves, Vydra, Žalud.

9. Příjmení odvozená od člověka

Patří sem např. Babák, Dědek, Dítě, Holubář, Hospodář, Chovaneček, Ouředník, Pasák, Sedláček, Stařík, Synek, Tatoun, Maceška, Vinař, Zahradník.

10. Příjmení podle názvů věcí

Sem patří např. Jehlička, Kaše, Klenot, Koblížek, Košilka, Lavička, Pecen, Pivko, Plíšek, Polévka, Smetana, Slanina, Svačina, Šipka, Žemlička, Žlab.

11. Příjmení podle abstrakt, kolektiv, z názvů náboženských představ a věcí

Příklady jsou Hastrman, Hodinka, Hřích, Kapka, Kulička, Lakota, Nástraha, Nehoda, Otčenášek, Robotka, Pořádek, Zákon.

Následující dělení, které není tolik rozsáhlé jako u předcházejících autorů, pochází z knihy *Naše příjmení* od Dobravy Moldanové (2004, s. 12–25).

1. Příjmení vzniklá z rodných a křestních jmen, tj. osobní jméno

2. Příjmení vzniklá z místních jmen

3. Příjmení vzniklá z apelativ – odvození od zaměstnání či řemesel, fyzických a duševních vlastností, přídavných jmen, sloves, názvu zvířat a rostlin, názvu věci či abstrakt apod.
4. Příjmení vzniklá ze slov cizího původu

3.3 Frekvence příjmení

Občané na území České republiky vzbuzují velký zájem o četnost jednotlivých příjmení, a to zejména v obcích, regionech nebo celé republice. Ale v minulosti nebylo možné vytvářet tolik výzkumů jako je tomu dnes. Uplatňovalo se to spíše jen na jednotlivá města, protože nebylo mnoho materiálů pro výzkum, k dispozici byli kulturní nebo živnostenské adresáře, telefonní seznamy aj. Jazykovědci se ujali výzkumu ohledně frekvence příjmení až v roce 1990, kdy čerpali z výpisů příjmení z centrálního registru obyvatel v Československu. V této době se zde vyskytovalo 367 607 druhů příjmení (Knappová, 2002, s. 198–200).

Velkou roli z hlediska frekvence příjmení hraje demografický aspekt, tj. pohyb obyvatel, který je podmíněn historickými událostmi. Jedním z nich jsou války, kdy docházelo k tomu, že naši vojáci zůstali v zahraničí nebo naopak u nás zůstali zahraniční vojáci nebo došlo k úplnému vymření rodu. Můžeme se poohlédnout na rok 1945, kdy došlo k velkému odsunu německých obyvatel a místo nich přišli čeští obyvatelé. Neustále nás provázejí migrační vlny a jednou ze zásadních byl rok 1990, kdy dochází k velkým přesunům kvůli práci, politickému azylu apod. (Knappová, 2002, s. 198–200).

Podle Moldanové (2015, s. 10–12) se v České republice nachází přes 65 000 příjmení. Kdybychom předpokládali, že jsou si příjmení mezi sebou rovná a jsou tedy rovnoměrně rozdělena, vycházelo by na každé příjmení 250 jedinců. Jelikož máme příjmení, která jsou méně a více obvyklá, vyskytují se zřetelné rozdíly. Nejčastěji užívané příjmení je v českém prostředí jméno Novák, protože novost se stala prvním a výrazným rozlišovacím prvkem jedince, který přišel do uzavřeného kolektivu. Ve světě se nachází v různých analogiích, např. Neumann (němčina), Newman (angličtina), Nowak (polština). Následující v četnosti se vyskytuje příjmení Novotný, kde rozlišovacím prvkem je společenský status daného jedince. Jednalo se o vztah k vrchnosti, kdy od podaných se lišil svobodník od toho máme příjmení Svoboda. Člověk od dvora dostal příjmení Dvořák, drobný šlechtic získal příjmení Zeman. Dalším nejčetnějším charakterizujícím rysem se stal zevnějšek člověka jako jsou příjmení Černý (německý ekvivalent Schwarz, Švarc), Kučera, Růžička,

Fiala. Jedním z motivů se stala vlastnost (Veselý, Pokorný), křestní jména světců (Marek, Urban) nebo se vztahovala k řemeslu (Kolář, Krejčí, Kovář, Bednář). Co se týká příjmení přejatých z cizího původu, mezi nejčetnější spadají Muller, Horváth, Richter, Schwarz.

Tabulka č. 1 - Četnost příjmení datovaná pro rok 2016

Pořadí	Příjmení	Počet
1.	Nováková	34812
2.	Novák	33881
3.	Svobodová	26158
4.	Svoboda	25218
5.	Novotná	24963
6.	Novotný	24276
7.	Dvořáková	23115
8.	Dvořák	22241
9.	Černá	18370
10.	Černý	17735
11.	Procházková	16347
12.	Procházka	15936
13.	Kučerová	15699
14.	Kučera	15124
15.	Veselá	13437
16.	Veselý	12958
17.	Horáková	12499
18.	Krejčí	12307
19.	Horák	12156
20.	Němcová	11529
21.	Marková	11464
22.	Němec	11124
23.	Pokorná	11023
24.	Pospíšilová	11003
25.	Marek	10848

Zdroj: <https://www.kdejsme.cz/> [cit. 2021-03-06].

Frekvenci příjmení můžeme sledovat ve dvou aspektech. Diachronní aspekt neboli vývojový, zde se jedná o vývoj v jedné lokalitě, v jedné obci, v jednom městě pomocí časových průřezů. Druhým aspektem je synchronní, který se zaměřuje na současný stav (Knappová, 2002, s. 200–202).

3.4 Pravopis příjmení

Pravopis příjmení se neřídí dobovou pravopisnou kodifikací, ale slouží jako znak příslušnosti dané rodiny, který se přenáší z generace na generaci a je výsledkem historického vývoje příjmení rodiny. Můžeme se setkat s některými zvláštnostmi, kdy totéž příjmení je v matrice zaznamenáno v nejrůznějších pravopisných podobách (Zkoumal – Skoumal, Syrový – Sirový, Zajíc – Zajic). V českém pravopisu můžeme u příjmení vidět vývojová stádia jako např. u příjmení Zikmund, pocházející ze jména Zyka, které je zapsáno bratrským pravopisem. Mohou se objevovat i hlásková stádia (Ouředník). Za příčinu obměn pravopisu příjmení můžeme považovat prvotní zápis, který byl za Josefa II. sepsán německými úředníky, kteří nebyli znalý v českém pravopise. Když docházelo k přepisu nebo výpisu příjmení z matrik, tak často vznikaly obměny, na kterých jsou vidět jazykové a písařské úrovně administrativy (*Nový encyklopedický slovník češtiny*, ©2016, s. 1476).

Jelikož k nám v 11. století přesídlili Němci, a také díky kolonizacím, mezi českými rodinami můžeme narazit na německá příjmení, to ovšem neznamena, že daná rodina je německého původu a v mnoha případech se nejedná o prvotní podobu příjmení. V 18. století byla na našem území úřední řečí němčina, proto některá příjmení byla zapsána německy nebo překládána do německého jazyka (Pekař – Bäcker, Tesař – Zimmermann, Černý – Schwarz). Někdy docházelo k tomu, že si Němci převzali české příjmení od své české manželky (Knappová, 2002, str. 151). Díky dobré lokalitě České republiky vůči Evropě se k nám dostávají příjmení cizího původu v důsledku historických, národnostních a společenských událostí. Po jisté době dochází k počeštění pravopisu těchto příjmení jako např. Schwarz – Švarc (*Nový encyklopedický slovník češtiny*, ©2016, s. 1476).

Příjmení, jsou do veřejných listin vždy zapsány, v podobě prvního pádu singuláru. Každý občan na českém území má právo na změnu svého příjmení podle zákonných možností (*Nový encyklopedický slovník češtiny*, ©2016, s. 1476).

U ženské podoby dochází k tak zvanému přechylování příjmení, tím se rozumí odvozování ženských podob z příjmení mužského domácího i cizího původu. Vznikla z důvodu, aby nedocházelo k nedorozumění, a abychom se vyhnuli nejednoznačným větám. U přechýlených příjmení zůstává skloňování stejné jako u mužské podoby, u nepřechýlených nedochází ke skloňování. Jedním z důvodů je také specifikace rodu osoby, jelikož bez přechýlení bychom nebyli schopni poznat o jakou osobu se jedná, zda muže či ženu (*Internetová jazyková příručka*, ©2008–2020).

Jedná-li se o běžnou komunikaci není přechylování právně závazné, nemusíme se řídit zákony, ale pro jazykový systém je to přirozené, protože různé významy slov vytváříme za pomoci koncovek. Tudíž, aby příjmení byla v souladu s pravidly české mluvnice, se převážná část přechyluje (*Internetová jazyková příručka*, ©2008–2020).

Praktická část

4 Metodologie

Jedná se o oblíbené téma, které nabízí široké spektrum titulů. Před započítáním práce došlo k vyhledání a prostudování odborné literatury zabývající se zkoumanou problematikou. Mezi základní literaturu byla zařazena následující díla:

- BENEŠ, Josef. O českých příjmeních. Praha: ČSAV, 1962.
- KNAPPOVÁ, Miloslava. Naše a cizí příjmení v současné češtině. Liberec: AZ KORT, 2008.
- MATES, Vladimír. Jména tajemství zbavená: Malá encyklopedie 250 nejčastějších příjmení. Praha: Epoque, 2002.
- MATES, Vladimír. *Jména tajemství zbavená: malá encyklopedie nejčastějších příjmení: jména na 251.-501. místě: Adam-Žižka*. Praha: Epoque, 2003. ISBN 80-86328-30-9.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. Naše příjmení. Praha: Agentura Pankrác, 2010. - PLESKALOVÁ, Jana. Vývoj vlastních jmen osobních v Českých zemích v letech 1000–2010. Brno: Host, 2011.
- ŠRÁMEK, Rudolf. Úvod do obecné onomastiky. Brno: Masarykova univerzita, 1999.

Pro praktickou část byly nápomocny internetové zdroje, ze kterých jsou získány informace o četnosti daných příjmení v České republice. Data vychází z webových stránek *Příjmení* (Prijmeni, ©2021) v porovnání se stránkou *Kde jsme* (Kde jsme, ©2021), jímž doplňuje u některých příjmení etymologický původ. Obě stránky jsou aktualizovány k roku 1. 1. 2017.

Prvotní myšlenkou bylo nalézt informace o historickém vývoji pro danou vesnici a následně vytvořit etymologickou analýzu seznamu vybraných příjmení obyvatel. Hned v počátcích jsme narazili na problém při získávání informací ohledně historie místní části Buk, jelikož v Jindřichohradeckém archivu probíhala rekonstrukce, proto byl přístup zamítnut. Po zrekonstruování došlo k nové žádosti, ale kvůli probíhající pandemické situaci byl přístup opět odepřen. Jediný zdroj, jenž byl zpřístupněn od předsedy obce, byla místní kronika, ze které jsou získány materiály o první zmínce vesnice, ovšem informace jsou zde velice obecné a strohé.

Další zamítnutá žádost následovala od pracovníků matričního úřadu v Jindřichově Hradci, kteří odmítli poskytnout informace o jakémkoli soupisu počtu obyvatel pro současnost s odkazem na GDPR, *Zákon o ochraně osobních údajů č. 101/2000 Sb.* V důsledku této informace došlo k oslovení nejmenovaného právníka, kterému byla vysvětlena myšlenka práce a po odborné konzultaci nás informoval, že materiály nutné pro vytvoření práce jsou v souladu se zákonem. Vzhledem k předešlému neúspěchu od města nám byl nakonec poskytnut seznam obyvatel od předsedy osadního výboru, který byl datován k roku 2016.

5 Buk u Jindřichova Hradce

Buk je vesnice, která od roku 1961 spadá pod správu města Jindřichův Hradec ležícího na řece Nežárka a nachází se v Jihočeském kraji (CZSO, ©2006).

Jindřichův Hradec je pod dnešním názvem označován od roku 1410, jelikož dříve nesl názvy Nova domus, Gradecz, Neuhaus. Až v roce 1293 začíná být Jindřichův Hradec zmíněn jako civitas neboli město. Za Protektorátu Čechy a Morava, v roce 1940, byl připojen k Telčsku, tudíž se řadil k Moravskoslezské zemi, kde byl nejvíce západní obcí. Po skončení války dochází k obnovení okresu Jindřichův Hradec, a také připojení Třeboňského a Dačického okresu. Díky tomu se stává v roce 1960 jedním z největších okresů v republice (Jirásko, 2007, s. 5, 19). Dnes vystupuje s rozlohou 74,27 km², která činí Jindřichův Hradec druhým největším okresem v České republice. Obec Jindřichův Hradec má devět místních částí, jako jsou Buk, Děbolín, Dolní Radouň, Dolní Skrýchov, Horní Žďár, Matná, Otín, Políkno, Radouňka (JH, ©2014). Vesnice Buk je od města vzdálena přibližně 3,5 km jihozápadně (CZSO, ©2013). Rozloha činí 7,17 km² a v obci je přibližně zaznamenáno 100 adres (JH, ©2011).

Podle Českého statistického úřadu je v dané lokalitě 260 obyvatel s evidencí k roku 2013. Zastoupení žen činí 132 a mužů 128 (CZSO, ©2013). Ovšem od předsedy osadního výboru dané obce byl poskytnut seznam obyvatel vztahující se k roku 2016 a zde je evidováno 281 obyvatel.

Místní název Buk zařazuje Šrámek (1999, s. 41) do skupiny vlastní jména „kdo, co“. Oikonymum je zařazeno v neživotné skupině, která nám přímo pojmenovává „co zde (tam) je (bylo, bude) a nejsou zde přítomny žádné názvotvorné prostředky. Tento typ má blízko ke geografické terminologii a je stále velice plodný, proto si drží dobré postavení v oikonymické normě češtiny. V díle *Místní jména v Čechách* (Profous, 1954, s. 232) můžeme nalézt, že pod vsí se nachází Bukový vrh a Bukový les. Také je zde výklad místního jména Buk, jenž nám nabízí možnost vysvětlení jména vsí podle mezního nebo památného stromu buk, který je spjat s určitou událostí, a u kterého byly pojmenované vsi založeny. Tedy český název Buk pravděpodobně pochází z názvu krajiny.

Ve vesnici se vypráví, že oblast, ve které se nyní obec nalézá, byla zalesněna. Je tedy možné předpokládat, že název Buk dostala obec podle převažujícího bukového lesa.

5.1 Historie místní části Buk

Kronika (1925) nám představuje nejstarší zmínku o místní části Buk u Jindřichova Hradce, která se objevila u kronikáře Neplacha, což byl opata z Želivi, který zemřel roku 1370. Onen kronikář píše, že král Otakar II. odebral Oldřichovi II. staršímu z Jindřichova Hradce panství Jindřichův Hradec a přikázal mu sídlo v Buku. Tento úkon byl pro krále Otakara II. trestem vůči Oldřichovi II. z Hradce. Důvody pro toto rozhodnutí krále jsou nám neznámé.

Český historik František Palacký sděluje, že v 15. století patřila obec Buk kanovníkům z Vyšehradu.

6 Příjmení v obci Buk

Ve vesnici se nachází celkem 93 různých variant příjmení, tento součet je platný k roku 2016. V bakalářské práci se budeme zabývat etymologickým původem u 55 příjmení.

6.1 Analýza příjmení

Bartoň – 437. příjmení, **Bartoňová** – 442. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Příjmení vzniklo z křestního jména Bartoloměj, které bylo zkráceno a byla přidána méně častá přípona *-oň*. Z Nového zákona víme, že Bartoloměj = „syn Talmajův“, ale v překladu může mít více podob, například se může jednat o syna oráče, syna bohatého rolníka nebo syna bojovníka se šrámy v obličeji (Mates, 2002, s.17).

Moldanová (2015, s. 29) nám uvádí i další odvozeniny z aramejského osobního jména např. Bárt, Barteček, Bartáček, Bartůšek, Bartiš, Bartůněk, Bartoš, Bárta aj.

Beran – 152. příjmení, **Beranová** – 135. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Knappová nám jméno Beran zařazuje do skupiny příjmení vzniklých ze jmen savců, ptáků či jiných živočichů (2002, s. 29). Ovšem Mates nás upozorňuje, že ho nelze řadit pouze do jedné skupiny, ale může se jednat o odvození z několika příkladů. Například vznik od klády, čepice z beraní kůže nazývané beranice nebo řídítek u jízdního kola, které jsou nazývány berany. Také je možný vznik podle lidské charakteristiky jako neústupný, tvrdohlavý, paličatý. Další možností je, že se jednalo o chovatele beranů nebo měl jedinec dotyčné zvíře namalováno na svém domě (2002, s. 23–24).

Dříve toto pojmenování bylo bráno jako přezdívka paličáků nebo protestanta trvajícího na své víře. Zdrobnělá podoba je Beránek (Moldanová, 2015, s. 30).

Binder – 3 028. příjmení, **Binderová** – 3 266. příjmení

Četnost v místní části Buk: 3

Příjmení pochází z německého původu a patří do skupiny příjmení z přejatých slov z oblasti textilní výroby, přesněji z pojmenování pracovníků (Beneš, 1998, s. 86).

Beneš (1998, s. 86) společně s Moldanovou (2015, s. 32) se shodují na motivaci od slova obecného významu bednář. Člověk tohoto řemesla se zabýval výrobou dřevěných nádob (SSJC, ©2011). Počeštěná podoba příjmení je Bindík (Moldanová, 2015, s. 32).

Blažek – 61. příjmení, **Blažková** – 58. příjmení

Četnost v místní části Buk: 6

Mates (2002, s. 27) i Knappová (2002, s. 18) se shodují na motivaci příjmení, která vychází ze jmen řeckých, přesněji jména Blažej. Původní řecká podoba je Blasios a latinská Blasius.

Člověk onoho jména byl považován za patrona tkalců a lékařů. Také mnoha jazykovědců spojuje význam jména s nějakým postižením (vadou řeči). Jedná se o někoho, kdo je koktavý, breptavý či neobratný, nešika (Mates, 2002, s. 27).

Moldanová (1983, s. 44) nám ve svém výkladu uvádí podoby příjmení, jako jsou Blažejček, Bláža, Blažko, Blažů, Blažina i německou verzi, která je Blaschka, Blaschke.

Carda – 2 985. příjmení, **Cardová** – 2 756. příjmení

Četnost v místní části Buk: 2

Ve výkladu Moldanové nalezneme etymologický původ v apelativu *carda* = chytrák, ale také veselý člověk. V nářečí Místku je takto nazýváno děvče. Také se může jednat o odvození pomocí dvou sloves, *cárat* = ploužit se nebo *cardat se* = máchat se. První zmínku nalezneme v roce 1429. Stejný etymologický původ nese jméno Cardal (2015, s. 37).

Dohnal – 369. příjmení, **Dohnalová** – 364. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Knappová (2002, s. 31), Moldanová (2015, s. 43) a Mates (2002, s. 52) se shodují, že základem pro toto jméno je sloveso ve tvaru přičestí činného. Dohnal = někoho „dohnal“ nebo „donutil“. Jazykovědcům není známo, koho nebo co jedinec dohonil či někoho k něčemu nutil, ale předpokládá se, že byl nepřátelské povahy (Mates, 2002, s. 52-53).

Dříve bylo dohnati vnímáno jako *důhon*, což znamenalo již druhé předvolání občana před úřad. Také bylo spojováno s povoláním *dohanitel*, což pro dnešní dobu znamená exekutor (Mates, 2002, s. 53).

Duba – 3 257. příjmení, **Dubová** – 1 103. příjmení

Četnost v místní části Buk: 3

Etymologický původ příjmení může být odvozen od názvu stromu dub nebo od místního jména obce (Moldanová, 2015, s. 45). Josef Beneš (1962, s. 200) zařazuje

příjmení do skupiny odvozená ze jmen lesních stromů. V návaznosti Vladimír Šmilauer ve svém článku sděluje, že se jedná o základní podoby názvu stromu, ať už o metaforický ráz: zdravý jako dub, nebo metonymický ráz: bydlí u Dubu (1972, s. 63-65).

Stejný původ mohou mít příjmení Dub, Dubák, Dubanovský, Dubas, Dubčák, Dubec (Moldanová, 2015, s. 45).

Dušák – 7 508. příjmení, **Dušáková** – 7 182. příjmení

Četnost v místní části Buk: 6

Ve výkladu Moldanové (2015, s. 46) jsou dvě možnosti etymologického původu. Může se jednat o vznik z osobního jména Duchoslav nebo o odvození z apelativa duše. Jméno Duchoslav nenalezneme mezi staročeskými jmény. První zmínka se objevuje až v 17.st, když jedinci s tímto pojmenováním existovali (Mates, 2002, s. 58).

Příjmení s podobným původem jsou Duša, Dušan, Dušánek, Dušátko, Dušička, Dušta, Duštíř apod. (Moldanová, 2015, s. 46).

Fiala – 39. příjmení, **Fialová** – 37. příjmení

Četnost v místní části Buk: 1

Moldanová (2015, s. 50) a Knappová (2002, s. 29) se shodují na motivaci z názvů rostlin, květin.

V knize *Jména tajemství zbavená* (Mates, 2002, s. 61-62) je etymologický původ odvozen z tělesných a duševních vlastností v souvislosti s říší květin. Fialka v sobě nese symbol skromnosti, takže pojmenovaný člověk byl pravděpodobně skromné povahy. Mohl také mít veliké nadšení pro tuto květinu nebo to byl jejich pěstitel. Další východisko může být, že se jednalo o člověka, jehož kůže byla nafialověle zbarvena či jedince, kteří rádi holdovali v pití, a proto měli často baňatý fialově zbarvený nos.

Další podoby stejného etymologického základu jsou Fialek, Fiálek, Fialík, Fijala (Moldanová, 2015, s. 50).

Hamerník – 4 036. příjmení, **Hamerníková** – 4 058. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Příjmení není moc frekventované, ale najdeme jej ve výkladu Josefa Beneše, který nám ho zařazuje do skupiny jména z názvů řemeslníků a obchodníků, přesněji do podkategorie příjmení z názvů řemeslníků pracujících s kovy (1962, s. 216–217).

Později nám toto heslo rozšiřuje jeho dcera Dobrava Moldanová a zpřesňuje nám řemeslo na kováře s bucharem poháněným vodou neboli kováře v hamru (2015, s. 59). Staročeský slovník nám popisuje pojem hamr jako strojní kovárnu, která sloužila ke zpracování kovů prostřednictvím velkých kladiv (ESSČ, ©2006).

Hovorka – 555. příjmení, **Hovorková** – 516. příjmení

Četnost v místní části Buk: 2

Knappová (2002, s.26) i Mates (2003, s. 102) nám zařazují příjmení do skupiny motivované podle duševních vlastností a sklonů.

Hovorka = „opak nemluvy“ nebo „tlachal“. Byl to člověk, který hodně nebo často hovořil, takový mluvka. Jedná se o zdobnělinu podoby Hovora. Většinou k pojmenování docházelo, když se ve vsi vyskytovali dva nebo více těchto typů lidí, tak ten mladší, menší nebo méně významnější byl nazván tímto deminutivem (Mates, 2003, s. 102).

Cháb – 10 610. příjmení, **Chábová** – 8 924. příjmení

Četnost v místní části Buk: 0

Podle Moldanové (2015, s. 71) je příjmení odvozeno od přídavného jména chabý neboli slabý. Stejně jako příjmení Chába, Chabada, Chabera, Chabina.

Kronika uvádí, že rodina s příjmením Cháb patří mezi první české rodiny bydlící v obci a jeden z členů byl prvním předsedou obce. Dnes už rodina v místní obci není zastoupena (*Kronika*, 1925).

Chrobok – 10 353. příjmení, **Chroboková** – 9 992. příjmení

Četnost v místní části Buk: 2

V knize *Naše priezviská* se nachází pouze příjmení Chrobák, z toho nám plyne odvození z názvů hmyzu. Slovenský chrobák je u nás znám jako brouk. Dochází zde ke změně výslovnosti á -> o. Tato změna je typická pro slezská nářečí (Majtán, 2014, s. 46). V České republice se nachází pod příjmením Chrobok 163 lidí a v přechýlené formě 169 lidí. V Jindřichově Hradci jsou 2 zástupci v nepřechýlené i přechýlené podobě. Nejvíce představitelů tohoto jména je ve slezské oblasti, v okolí Havířova, kde se nachází 35 zástupců (Kde jsme, ©2016).

Ille - 17 471. příjmení, **Illeová** - 22 779. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Původ tohoto příjmení je podobný jako u příjmení Ill. Etymologický původ je motivován od osobního jména Jiljí. Zdvojené Il má pomoci ke krátkosti. Jméno je z německého *Ägidius* a řeckého *Aegidios* = záština, ochrana, štít (Moldanová, 2015, s. 73).

Josef Beneš (1998, s. 164) zařazuje do skupiny příjmení z německých podob jmen biblických a jmen světců. Odvozeno od německé podoby *Egide* = *Aegidius*, v češtině Jiljí.

Česká podoba vychází z latinského *Aegilius*, odebereme *Ae-*, tím nám zůstane *Gilius* a latinské *gi* vyslovujeme *ji*, nakonec vytvoříme 2. pád *Gilii* (Kopečný, 1974, s. 80).

Příjmení odvozena podobným způsobem jsou Illa, Illáš, Illek, Illeš, Illich, Illín, Illiš (Moldanová, 2015, s. 73).

Jasanský – 6 402. příjmení, **Jasanská** – 5 774. příjmení

Četnost v místní části Buk: 10

Dobrava Moldanová uvádí dvě možnosti vzniku. Za prvé odvození z mužského jména nebo pomístního jména. Druhá možnost je odvození z apelativa jasan, které je nositelem názvu stromu. Příbuzná příjmení jsou Jasan, Jasaň (2015, s. 75).

Rodina přišla do obce Buk z Podkarpatské Rusi v roce 1948, kde byli nazýváni jako Volyňští Češi. Je tedy pravděpodobné, že příjmení vzniklo odvozením z místních jmen od městečka Jasenná, které bylo součástí Podkarpatské Rusi.

Také k tomu přispívá výklad Knappové, ve kterém nám říká, že příjmení končící příponou *-ský* patří do skupiny příjmení z názvů českých osad, tedy jsou odvozena z místních jmen (2002, s. 23).

Jaroš – 176. příjmení, **Jarošová** – 146. příjmení

Četnost v místní části Buk: 0

Vychází z přídavného jména *jarý*, které souvisí s *jarem* a *silou*. *Jarý* je definováno jako silný, bujný, mladě svěží, tudíž *Jaroš* = „slavný silou“ (Mates, 2002, s. 101–102).

Další možné odvození je z osobního jména *Jarohněv*, *Jaroslav*. Jiné možné podoby *Jaroščák*, *Jarošek*, *Jarouš*, *Jarůšek* (Moldanová, 2015, s. 75).

Dříve se ve vesnici vyskytovala rodina s tímto příjmením, ale v dnešní době nemá v místní části Buk zastoupení (*Kronika*, 1925).

Jon – 7 882. příjmení, **Jonová** – 7 623. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Příjmení je německého původu a patří do skupiny příjmení z osobních jmen, přesněji příjmení z dvojslabičných osobních jmen. Pochází z rodného jména Johann a jiné podoby mohou být John, Jón, Jon (Beneš, 1998, s. 166).

Z velké části převažuje výskyt na severu Čech, především v Jilemnici (Kde jsme, ©2016).

Kadlec – 91. příjmení, **Kadlecová** – 85. příjmení

Četnost v místní části Buk: 3

Josef Beneš (1962, s. 216) i Miloslava Knappová (2002, s. 28) se shodují a zařazují toto jméno do kategorie příjmení z názvů řemeslníků či řemesel.

Jedná se o hovorovou formu příjmení, která byla odvozena od slova tkadlec. Staročeský slovník (ESSČ, ©2006) nám heslo tkadlec vysvětluje jako člověka, který se věnuje tkaní látek. Jelikož počáteční „T“ je těžké na výslovnost dochází k zjednodušení na pouhé kadlec. Ve staré češtině *tkáti* nese význam toulat se, proto se nemusí vždy jednat o jedince spojeného s tímto řemeslem, ale může se jednat o člověka, který byl tulákem či zahalečem (Mates, 2002, s. 112).

Jiné možnosti jsou Kadlc, Kadlčák, Kadlček, Kadlčík, Kadleček (zdrobnělina), Kadlečík, Kadletz (Moldanová, 2015, s. 79).

Kašpárek – 848. příjmení, **Kašpárková** – 846. příjmení

Četnost v místní části Buk: 1

Příjmení má podobný původ jako příjmení Kašpar. Obě jména jsou odvozena od křesťanského jména Kašpar (Mates, 2002, s. 116), (Moldanová, 2015, s. 82).

Kašpar = strážce pokladu. Jméno původně patřilo neznámému králi z Východu, který se přišel poklonit a přinesl dary Ježíši k jeho narození společně s Melicharem a Baltazarem. Proto vzniklo přirovnání strážce pokladu, jedná se o toho, kdo přináší nebo střeží dary (Mates, 2002, s. 116).

Moldanová (2015, s. 82) uvádí příjmení se stejným etymologickým základem, jako jsou Kašpara, Kašparec, Kašparides, Kašparovský, Kašparů, Kašpařík aj. V našem případě se bude jednat o zdrobnělina základu.

Kaucký – 4 092. příjmení, **Kaucká** – 3 589. příjmení

Četnost v místní části Buk: 2

Příjmení zakončena příponou *-ský* nebo *-cký* jsou příjmení z názvů českých osad, tj. odvozena z místních jmen (Knappová, 2002, s. 23). To nám dokazuje i Moldanová, která ve své výkladu etymologický původ odvozuje od místního jména Kout, Kouty nebo také podle místa bydliště ve městě (2015, s. 82).

V příjmení je zachovalý starý archaický pravopis, jelikož až v 16. století se z dvojhlásky *au* vyvinula dvojhláska *ou*. Po roce 1849 se začíná tato dvojhláska využívat namísto dvojhlásky *au*, ale přehláska stále setrvává u některých příjmení jako jsou Auředníček, Kaucký, Saudek (Svoboda, 1957, s. 201–213).

Kocourek – 490. příjmení, **Kocourková** – 474. příjmení

Četnost v místní části Buk: 2

Toto příjmení je evidováno u Knappové ve skupině příjmení ze jmen savců, ptáků, a jiných živočichů (2002, s. 29).

Kocourek = „malý kocour“, „polštářek“. Může být odvozen podle tělesných vlastností, když měl někdo tzv. tři brady nebo podbradek či lalůček. Také podle bydliště, kdy na domě mohl být obraz kocoura nebo se jedinec přistěhoval z některé obce, která nese v názvu kocour. Jedním z důvodů mohla být i posměšná přezdívka Kocourkov nebo doma člověk choval několik těchto zvířat (Mates, 2003, s. 145-146).

Moldanová (2015, s. 87) nám uvádí příjmení Kocourek jako zdrobnělinu apelativa. Další možná příjmení jsou Kocur, Kocúr, Kocura, Kocúrek, Kocůrek. Kronika (1925) nám uvádí, že rodina se do obce přistěhovala v letech 1967–1968.

Kollmann – 46 067. příjmení, **Kollmannová** – 62 517. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Toto příjmení k nám přichází z Rakouska ve tvaru Kolmanus. Jednalo se o keltského poutníka, který cestoval do Jeruzalému, ale při své cestě byl ve Stockerau zavražděn a tím se z něj stal rakouský zemským patron. Pojmenování se u nás vyskytovalo jako křestní jméno, přízvisko i příjmení (Beneš, 1998, s. 104).

Moldanová ve své výkladu připouští více variant odvození. Stejně jako Beneš uvádí vznik z osobního jména, ale také se může jednat o rodiny, které měli židovské předky ze Salamon nebo o odvození z německého Kohlmann = „uhlíř“ (2015, s. 89). Uhlíř je člověk, který vyrábí dřevěné uhlí nebo ho dováží či s ním obchoduje (SSJC, ©2011).

Korbel – 1 423. příjmení, **Korbelová** – 1 293. příjmení

Četnost v místní části Buk: 10

V dělení Josefa Beneše se jméno nachází ve skupině příjmení z názvů nejrozmanitějších věcí, přesněji ve skupině z názvu nádob (1962, s. 238). Ale z publikace Německá příjmení u Čechů bychom mohli předpokládat původ od německého slova korp/korpes = „koš“, výrobek z proutí a slámy (Beneš, 1998, s. 323). V návaznosti Dobrava Moldanová (2015, s. 90) etymologický původ odvozuje od obecného významu slova korbel. Slovník spisovného jazyka českého nám vykládá korbel jako větší kupolovitou nádobu na pití, která většinou bývá dřevěná (SSJC, ©2011).

Další příjmení s podobným původem jsou Korbela, Korbelář (tvůrce korbelů), Korbelík (zdrobnělina), Korbelský (2015, s. 90).

Kovář – 67. příjmení, **Kovářová** – 63. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Knappová (2002, s. 28) zařazuje příjmení Kovář do kategorie příjmení z názvu řemesel, různých zaměstnání nebo činnosti člověka, buď skutečné či zamýšlené.

Slovník spisovného jazyka českého (SSJC, ©2011) nám vysvětluje, že se jedná o jedince, který opracovává kovy kováním.

Kovář je zdrobnělina příjmení Kovařík a spadá do skupiny jmen podle stavu a zaměstnání. Toto příjmení bylo přiděleno mistrovi tohoto starého řemesla. Někdy se můžeme setkat i s antonymem, které nám pomáhalo rozlišit mezi dvěma kováři ve vsi, kdy ten horší řemeslník získal příjmení Nekovář (Mates, 2002, s. 131).

Příjmení se stejným odvozením jsou Kovaříček, Kovařík, Kovařovič (příslušník kovářovy rodiny), Kovařovský (Moldanová, 2015, s. 93).

V letech 1970–1971 se nám toto příjmení zapisuje k obci Buk (*Kronika*, 1925).

Kozel – 642. příjmení, **Kozlová** – 632. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Mates (2003, s. 163) nám uvádí širokou škálu důvodů pojmenování Kozel. Jedním z prvních odvození máme Kozel = „kozí samec“. Setkat se můžeme i s odvozením podle tělesných vlastností, jako úzký tvar obličej, kozí bradka, nahrbená záda nebo útočnost a jankovitost z duševních vlastností. Také se nabízí možnost podle původu obcí, ze

kterých se jedinec přistěhoval (Kozelka, Kozlí Roh, Kozlany, aj.) nebo odvození od zámku Kozel, kdy tak mohli být pojmenováni sloužící.

Miloslava Knappová příjmení Kozel zařazuje do skupiny příjmení ze jmen savců, ptáků, a jiných živočichů (2002, s. 29).

Příjmení s podobným původem jsou Koza, Kozlík, Kozelek, Kozlovský (z místního jména Kozlov), Kozelka (zdrobnělina), Kozlíček (Moldanová, 2015, s. 93).

Král – 32. příjmení, **Králová** – 29. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

U Knappové nám spadá do kategorie příjmení podle sociálního rozvrstvení, společenských poměrů, feudálních, církevních a vojenských hodností, právních a majetkových vztahů (2002, s. 27). V Benešově dělení spadá do podskupiny příjmení z názvů vládců a šlechty (1962, s. 214). V německé podobě bylo přejato jako König (2002, s. 27).

Příjmení může být odvozeno podle různých příčin, jako jsou podoba k panovníkovi, královské vystupování a jednání, služba u dvora nebo se jedná o někoho, kdo se přestěhoval z lokality, která měla krále v názvu. Další možnost je z německého slova karal, charal, ze kterého se později vytvořilo křestní jméno Karl, které dříve znamenalo silný muž či chlap. Pojmenování mohl nést ten, kdo byl ve svém oboru, hře, soutěži opravdu nejlepší, a i různé předměty nesou toto pojmenování (např. figurka v šachách). Dříve zaměstnání jako čistič stok, kanálů bylo nazýváno rex = král. Člověk, který se neustále vychloubal a tlachal si vysloužil přezdívku král (Mates, 2002, s. 136).

Marek – 25. příjmení, **Marková** – 21. příjmení

Četnost v místní části Buk: 1

Moldanová (2015, s. 113), Mates (2002, s.162) i Knappová (2002, s. 20) jsou jednotní v odvození příjmení z osobního latinského jména Marcus = bojovník, který je oddán bohu *Martovi*.

Z náboženského hlediska to bylo jméno jednoho z evangelistů, který se vlastním jménem jmenoval Jan, ale v Palestině vévodili Římané, tudíž byli Židům určeny latinská jména. Byl to jeden z nejstarší autorů evangelia. Zkrácené *Mars* bylo užíváno pro boha války a řecké *marnamai* znamená bojuji (Kopečný, 1974, s. 97).

Mates zmiňuje ještě jednoho svatého Chorvata, který byl umučen Maďary na Slovensku, a tím byl Marek Křižin (2002, s. 163).

Jiné možné podoby příjmení jsou Mareček, Mareš, Marka, Markes, Marko, Markovec, Markus, Maroušek, Maršík (Knappová, 2002, s. 20).

Mazánek – 1 889. příjmení, **Mazánková** – 1 883. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Toto příjmení má stejný etymologický původ jako příjmení Mazač. Vznik může být odvozen od slovesa *mazat* nebo od apelativa *mazáč*. Mazáč byl člověk, který vymazával hlinou stropy či podlahy. Podle Jungmannova *Slovníku česko-německého* je mazánek člověk rozmazaný a autlý nebo otcův a matčin mazánek (1836, s. 408).

Jiné podoby jsou Mazáček, Mazák, Mazal, Mazalík, Mazalovský, Mazan, Mazanec, Mazaník, Mazaný (Moldanová, 2015, s. 115).

Michal – 1 137. příjmení, **Michalová** – 1 102. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Podle výkladu Moldanové (2015, s. 118) se jedná o příjmení odvozené z osobního hebrejského jména Michael = kdo je jako Bůh. Jiné podoby jsou Michalák, Michalčík, Michalica, Michalíček, Michálek (zdrobnělina), Michalovský, Michalů.

Michael je jeden ze tří nejvyšší andělů nazývaný archanděl, který je znám jako bojovník v brnění a zbraní v ruce (Mates, 2002, s. 169).

Miščík – 102 488. příjmení, **Miščíková** – 123 921. příjmení

Četnost v místní části Buk: 3

V celé České republice se nachází pouze 6 jedinců s příjmením Miščík. Miščíková je v zastoupení 4 lidí. V Jihočeském kraji v Jindřichově Hradci se nachází polovina zástupců (Kde jsme, ©2016).

Příjmení je pravděpodobně odvozeno od domácí podoby jména Michal – Miško a k tomu byla přidána přípona *-ík*, která se často krátila, proto máme Miščík. Podobný případ můžeme vidět u příjmení Frenčík, Ferienčík, Ferčík vzniklé z Ferenc, Ferko (Majtán, 2014, s. 17 a 56).

Moravec – 103. příjmení, **Moravcová** – 99. příjmení

Četnost v místní části Buk: 7

Odvozeno na základě původu, přesněji ze jmen krajů a zemí. Moravec je obyvatel Moravy nebo mohl mít nějaké styky na Moravě. Můžeme tak označit i jedince žijícího na česko-polském rozhraní. Také se může jednat o demunitivum jména Morava s příponou

-ec. Někteří jazykovědci vidí však základ v indoevropštině, kde je znám kořen *-mar*, což je význam pro vodu, ke kterému se připojí germánský výraz pro vodu *-ahwa* a vznikne nám Marahwa (Mates, 2002, s. 172–173).

Příbuzná příjmení jsou Morava, Morávek, Moravský, Moravecký (Moldanová, 2015, s. 120).

Rodina Moravcova se do obce přistěhovala v letech 1967–1968 (*Kronika*, 1925).

Opička – 30 314., **Opičková** – 25 668. příjmení

Četnost v místní části Buk: 8

Jan Holeš a Tomáš Typovský ve svém článku zařazují příjmení do skupiny odvozená od názvů zvířat, protože lidé měli vždy ke zvířatům blízký vztah a mají své zastoupení i v lidových představách a pověrách. Přesněji jej řadí mezi cizokrajná a vymyšlená zvířata společně s Drakem, Psohlavcem apod. (2003, s. 120-125).

Webové stránky nás informují, že příjmení Opička má v České republice 47 lidí. Nejvíce frekventované je v Praze s 10 členy, druhé jsou Votice s 9 členy a na třetím místě je Jindřichův Hradec s 6 členy. Přechýlená podoba je zastoupena v počtu 59 lidí a v Jindřichově Hradci má zastoupení 3 nositelé (*nasejmena.cz*).

Picka – 5 272. příjmení, **Picková** – 1 372. příjmení

Četnost v místní části Buk: 12

Je odvozeno od staročeského slova obecného významu pícka = „malá pec“ (Moldanová, 2015, s. 139).

Toto příjmení je z celé České republiky nejvíce frekventované v Jindřichově Hradci s 27 členy a z toho 12 jich je obyvateli obce Buk (Kde jsme, ©2016).

Příjmení začíná být ve vesnici evidováno v letech 1970–1971 (*Kronika*, 1925).

Pícha – 1 453. příjmení, **Píchová** – 1 640. příjmení

Četnost v místní části Buk: 8

Pochází z řeckého křestního jména Petr. Další podoby jsou Pech, Pecháček, Peksa, Pešek, Petera, Petruš, Petruška, Píč, Piksa, Pixa aj. (Knappová, 2002, s. 18). Aramejský překlad je kephá, řecký petros a latinsky petrus. Všechny tyto překlady znamenají pevný, tvrdý a odolávající, někdo jako „skála“ (Mates, 2002, s. 196).

Jméno Petr je spojeno s křesťanstvím a uvádí se, že se jednalo o učedníka Krista a na nebesích je znám jako klíčník nebeské brány (Mates, 2002, s. 196).

Písař – 13 049. příjmení, **Písařová** – 13 246. příjmení

Četnost v místní části Buk: 1

Moldanová (2015, s. 140) uvádí motivaci příjmení podle zaměstnání. Písař je člověk zručně píšící na psacím stroji, zabývá se psaním a opisováním (SSJC, ©2011). Byl to menší úředník, který vykonával písemnou agendu, např. úřadu nejčastěji královského či městského nebo agendu zemského soudu aj. (ESSČ, ©2006).

V celé České republice se nachází 258 jedinců s příjmením Písař/Písařová. Nejfrekventovanější výskyt jména Písař je v jihočeském kraji v obci Jindřichův Hradec s 25 zástupci a příjmení Písařová je na druhém místě s 19 zástupci (Kde jsme, ©2016).

Další možné podoby se stejným základem jsou Pisár, Pisarčík, Pisárik, Písaříček, Pisařík, Písařík, Písařovic (Moldanová, 2015, s. 140).

Pixa – 8 832. příjmení, **Pixová** – 7 767. příjmení

Četnost v místní části Buk: 1

Z webových stránek (Kde jsme, ©2016) jsou data s největším výskytem daného příjmení v Jihočeském kraji (Písek, České Budějovice, Jindřichův Hradec).

První zmínka se objevuje v roce 1585. Etymologický základ Moldanová nachází v apelativu *pik* = spiknutí. Další odvození by mohlo být z osobního jména *Pik* nebo z adjektiva *piknosý*, tak byl označován jedinec se zdviženým nosem (2015, s. 140). Dochází zde k souhláskové změně ks -> x.

Příjmení se stejným základem jsou Piksa, Pikl a Pik (2015, s. 140).

Punda – 18 450. příjmení, **Pundová** – 20 412. příjmení

Četnost v místní části Buk: 2

Příjmení je původně přezdívkové a vychází z úzu. Přezdívkou *punda* byl označován mlsák, lahůdkář či mlsná huba a toto slovo pochází z Moravy (JgSlov, 1837, s.758).

Na webových stránkách (*nasejmena.cz*) jsou k dispozici data o počtu obyvatel v České republice, které činí pro jméno Punda 89 lidí a jméno Pundová 79 lidí. Příjmení je nejvíce soustředěno v obci Jindřichův Hradec se s 100 zástupci a na druhém místě je Praha s 20 zástupci.

Roubík – 8 832. příjmení, **Roubíková** – 8 680. příjmení

Četnost v místní části Buk: 2

Jméno je odvozeno od slova obecného významu *roubík* = kolík na vázání snopů obilí. První záznam příjmení máme z roku 1397. Také může být původ podobný jako u příjmení Roub, který je odvozen od apelativa *roub*, což je výhonek, větvička nebo se tak nazývá skrčený člověk (Moldanová, 2015, s. 158).

Německá podoba příjmení je Knébl. Výklad můžeme nalézt v knize *Německá příjmení u Čechů* (Beneš, 1962, s. 285), kde se řadí do skupiny příjmení z apelativ vztahující se k člověku. Knébl je odvozeno od apelativa *knebel* = roubík, což přeneseně znamená také hrubec.

Moldanová (2015, s. 158) uvádí další podoby příjmení, jako jsou Roubec, Rouba, Roubek, Roubíček.

Spurný – 978. příjmení, **Spurná** – 930. příjmení

Četnost v místní části Buk: 6

Jako první byla zaznamenána podoba Zpurný v roce 1488. Písmeno *-s-* je spodobou k písmenu *-p-* a jedná se o odvozeninu staročeského přídavného jména *zporný* = „vážný“ (Moldanová, 2015, s. 173).

Mates nám představuje jméno Spurný = „člověk svémyslný“, „držkant“. Ve svém výkladu nám příjmení také přisuzuje ke slovu *vzporný*, což označuje někoho, kdo se vzpírá a staví na odpor, někdo neústupný, tvrdošijný. Tento název byl předky přidělován na základě tělesných a duševních vlastností (2003, s. 276).

V letech 1967–1968 bylo poprvé příjmení Spurný evidováno ve vesnici (*Kronika*, 1925).

Straňák – 8 832. příjmení, **Straňáková** – 8 491. příjmení

Četnost v místní části Buk: 3

Moldanová (2015, s. 176) zařazuje příjmení do kategorie z obyvatelského místního jména. Odvození může být od místa Malá Strana, Stránka, Stranný, Straňany. Také je možné odvození od apelativa *stráň*. *Slovník spisovného jazyka českého* (SSJC, ©2011) vykládá heslo *stráň* jako svah či úbočí. Je to postranní část vrchu nebo hory, které se svažuje do údolí.

Příjmení s podobným původem jsou Straňánek, Straňava (Moldanová, 2015, s. 176).

Šamal – 21 058. příjmení, **Šamalová** – 16 839. příjmení

Četnost v místní části Buk: 3

Pro příjmení Šamal není znám etymologický původ, ale pro příjmení Šámal ano. Příjmení jsou ovšem totožná, protože kvantita nebyla dlouho ustálena. Dobrava Moldanová (2015, s. 180) původ přikládá heslu *šámat se*, tj. vléci se či šourat se. Jungmanův *Slovník česko-německý* slovesnému základu přikládá význam hmatat. Šámati se ve tmě = hmatat ve tmě. Tedy Šamal/Šámal je ten, který hmatá (1838, s. 434).

Z internetových stránkách se dovídáme, že v našem státě je s příjmením Šamal 76 zástupců a s příjmením Šamalová 99 zástupců. Obec Jindřichův Hradec má největší četnost, vyskytuje se zde 55 lidí se jménem Šamal nebo Šamalová (Kde jsme, ©2016).

Šimek – 75. příjmení, **Šimková** – 57. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Mates (2002, s. 247) společně s Knappovou (2002, s. 17) jsou jednotní ve svém výkladu a vykládají, že příjmení je odvozeno od hebrejského křestního jména *Šimhón* v překladu Šimon. Také se shodují, že toto křestní jméno v sobě nese význam někoho, kdo je vyslyšený, slyšící, naslouchající. Mates (2002, s. 247) nám ještě předkládá možnost Šimek = „malý Šimon“ nebo zdrobnělinu ze jména Šíma.

Výklad Moldanové (2015, s. 183) a Beneše (1962, s. 229) nám uvádí odvození od nářečního apelativa vrabec a jejich výklad zahrnuje i příklady jiných příjmení s podobným výkladem, jako jsou Šimurda, Šimšík, Šimša, Šimků, Šimice, Šimandl, Šimáček apod.

Šindelář – 312. příjmení, **Šindelářová** – 297. příjmení

Četnost v místní části Buk: 2

Výklady Knappové (2002, s. 28) a Matese (2002, s. 249) zařazují příjmení do skupiny odvozené podle řemesel nebo různých zaměstnání. K tomu také přispívá přípona *-ář*, která je typická pro povolání a řemesla. Šindelář je ten, kdo vyrábí dřevěnou pokrývku střech, jednotlivá prkénka. Po odtržení přípony nám zůstává slovo šindel (Mates, 2002, s. 249). Staročeský slovník (ESSČ, ©2006) nám podává specifičtější výklad, který popisuje šindel jako úzce obdélníkové štípané prkénko, jenž slouží na pokrytí střech. Tento pojem k nám byl převzat z německého jazyka ze slova Schindel (Mates, 2002, s. 249).

Příjmení s podobným odvozením jsou Šindela, Šindelíř, Šindelek, Šindýlek, Šindílek (Moldanová, 2015, s. 183).

Štundl – 48 385. příjmení, **Štundlová** – 49 729. příjmení

Četnost v místní části Buk: 2

Na našem území se nachází pouze 23 lidí s příjmením Štundl a v přechýlené podobě 22 lidí. Jindřichův Hradec je na druhém místě v četnosti a vyskytuje se zde 6 jednotlivců (Kde jsme, ©2016).

Etymologický původ by mohl být odvozen podle Josefa Beneše (1998, s. 329) ze skupiny, příjmení z označení času. Vy výkladu je uvedeno jméno Štindl, které vychází ze střhn. *stündle* = krátké období, např. hodinka. V naše případě se jedná o nářeční podobu, kvůli počestění nad s nepíšeme háček a příponu *-el* vyslovujeme bez *-e-*.

Švec – 172. příjmení, **Švecová** – 166. příjmení

Četnost v místní části Buk: 0

Kronika (1925) nám uvádí, že v roce 1945 se v místní části Buk vyskytovali představitelé tohoto jména. Dnes už ve vesnici nemají své zastoupení.

Představitelé Mates (2002, s. 259), Knappová (2002, s. 28) a Moldanová (2015, s. 193) se shodují na přiřazení jména do kategorie vzniklé podle řemesla či zaměstnání. Konkrétněji jsou míněni řemeslníci, kteří se věnovali obuvnictví. Ale pouze ti, kteří nebyli ve svém oboru moc šikovní byli nazýváni Ševčící, zdatnějším bylo přiděleno příjmení Novák (Mates, 2002, s. 259).

Moldanová (2015, s. 193) a Mates (2002, s. 259) nám ve svém výkladu podávají možnost odvození podle dvou ryb, ježdíka a lína. Tuto shodu si lidé připouštěli kvůli rybímu lomenému pohybu, který měl být přirovnáván k běhu našťvaného ševce nebo podle ploutve na hřbetě, která měla mít podobu v hrotech šidel. Mates uvádí i jiné možnosti vzniku, například podle duševních vlastností, když byl někdo zbrklý, splašený, vzteklý, umíněný, potrhlý nebo dodržoval „modré (=nepracovní) pondělky“. Vznik je také spojován s nezoranou půdou mezi brázdami u Mladé Boleslavy nebo s názvem houby (2002, s. 259–260).

Jméno můžeme znát také v německé podobě jako Schubert (Mates, 2002, s. 260).

Švejda – 955. příjmení, **Švejdová** – 917. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Moldanová (2015, s. 193) společně s Matesem (2003, s. 305) se shodují na vzniku podle původu z etnických neboli kmenových a národních názvů. Od národního jména Švéd. Latinský kmenový název s germánskými kořeny je *Sueones* = „sví, vlastní lidé“ neboli lidé mluvící vlastním jazykem (Mates, 2003, s. 305). Dále se shodují na možné

motivaci příjmení podle tělesných a duševních vlastností, od apelativa *švejda* = hrubý člověk, neurvalý, násilný (Mates, 2003, s. 306), (Moldanová, 2015, s. 193). Mates (2003, s. 306) ve svém výkladu zmiňuje další možný význam hesla *švejda* ze staré češtiny, který znamenal vojenský vysloužilce, veterán. Moldanová (2015, s. 193) nám ještě přispívá odvozením ze slovesa *švejdat* = šmatlat, pajdat a také slovesem *švejdovat*, což je jirchářský termín. Jirchář bylo řemeslo, ve kterém jedinec připravoval jirchy, což byly kůže vydělané na měkko (Machek, 1971, s. 227).

Příjmení se stejným etymologickým základem jsou Švejd, Švejdar, Švejdík (Moldanová, 2015, s. 193).

Těthal – 17 764. příjmení, **Těthalová** – 15 802. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Odůvodnění vzniku nacházíme v Jungmannově *Slovníku česko-německém* (1838, s. 582). Těthal je odvozeno od *těthati se, těthám se, tětháš se*. Význam tohoto slovesného tvaru znamená těžce jít nebo lézt, šmaťhat. Příjmení je v současnosti motivačně neprůhledné.

Tlachna – 83 023. příjmení, **Tlachnová** – 78 480. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Příjmení je odvozeno stejně jako příjmení Tlach z obecného významu slova tlach, což znamená pomluva či hloupé řeči (Moldanová, 2015, s. 198). Podle *Slovníku spisovného jazyka českého* (SSJC, ©2011) je heslo tlach plané mluvení, žvást, blept, nepravdivá zpráva. Mohlo se jednat o někoho, kdo věřil každému hospodskému či jinému tlachání.

Jiné podoby stejného vzniku mohou být Tlachač, Tlacháč, Tlášek, Tlašek (Moldanová, 2015, s. 198).

Tůma – 159. příjmení, **Tůmová** – 145. příjmení

Četnost v místní části Buk: 4

Příjmení bylo odvozeno od křestního jména Tomáš, nejspíš od jeho zkrácené podoby Tóma. V překladu nese význam *dvojče* a ve staré češtině *blíženec*, proč se ovšem tento pojem přiřadil k nevěřícímu člověku není znám. Existuje domněnka, zdali není zmíněný apoštol dvojčetem Ježíše Krista, což by nám vysvětlilo význam dvojčete, ale nejedná se o jedinou verzi.

Jméno má dva významné nositele. Jedním z nich je apoštol, který je znám jako ten, který nevěřil, že Ježíš Kristus vstal z mrtvých, proto je nazýván nevěřící nebo pochybovač. Druhá osobnost je Tomáš Akvinský, což byl církevní filozof, který se snažil o spojení rozumu a víry (Mates, 2002, s. 266).

Podle Knappové (2002, s. 17) toto příjmení můžeme zařadit do kategorie příjmení ze jmen hebrejských a aramejských. Jiné podoby od jména Tomáš mohou být Toman, Tománek, Tomčík, Tomeček, Tomisa, Tomsa, Tomšů.

Turčan – 23 829. příjmení, **Turčanová** – 24 367. příjmení

Četnost v místní části Buk: 2

Příjmení vychází z krajových jmen končících příponou *-an*, přesněji je z názvů historických stolic, žup, a oblastní slovenského území. Můžeme tedy říct, že příjmení spadá do kategorie příjmení vzniklá od původu obyvatelského jména. Člověk s tímto pojmenováním pocházel z regionu *Turec* (slovensky Turiec), obyvatel Turce. Turec můžeme také spojit se slovem obecného významu *tur*, což byl druh skotu. Přípona *-ec* má zdrobňující charakter (Majtán, 2014, s. 40 a 89).

Vlk – 298. příjmení, **Vlková** – 287. příjmení

Četnost v místní části Buk: 1

Příjmení je zaznamenáno v kategorii příjmení ze jmen savců, ptáků, a jiných živočichů v publikaci Knappové (2002, s.29).

Je odvozené od tělesných a duševních vlastností jako jsou velké špičáky, šedé vlasy. Mohl to být někdo, kdo má nepřetržitě vlka neboli opruzená stehna, kdo neustále opakuje, že má hlad jako vlk, někdo odvážný, dravý, krutý. Setkáváme se s názvem i v podobě ocenění zkušeného člověka nebo s pojmem vlčí střeva = nenasytnost, obžerství. Ale nemusí se vždy jednat o tyto charakteristiky, protože předkové mohli své jméno převzít podle zvířete z erbu nebo podle obrázku nad vchodem domu (Mates, 2002, s. 286–287).

Vondrák – 1 065. příjmení, **Vondráková** – 994. příjmení

Četnost v místní části Buk: 5

Jméno se řadí do skupiny příjmení ze jmen latinský, přesněji je odvozeno od jména Ondřej, což znamená někdo odvážný nebo mužný. Dalšími příjmení jsou Ondráček, Vondra, Vondráček, Anderle, Andryšek, Endrys apod. (Knappová, 2002, s. 20). Tyto

podoby jsou zapříčiněny tím, že jméno Ondřej je z původního řeckého Andreas (Mates, 2003, s. 339).

Vrzal – 1 865. příjmení, **Vrzalová** – 1 455. příjmení

Četnost v místní části Buk: 3

Miloslava Knappová (2002, s. 31) nám toto jméno zařazuje ve svém výkladu do kategorie odvozená od sloves, přesněji příjmení z tvarů přičestí minulého a zmiňuje, že tato příjmení jsou spíše frekventována na Moravě.

S podobným původem se můžeme setkat u příjmení Vrzák. Poprvé se setkáváme s pojmenováním v roce 1437, kdy se jméno Vrzal přidělovalo tomu, kdo vydává vrzavé zvuky (Moldanová, 2015, s. 216).

Zeman – 45. příjmení, **Zemanová** – 42. příjmení

Četnost v místní části Buk: 0

Josef Beneš nám zařazuje příjmení do skupiny z názvů příslušníků selského poddaného lidu a svobodníků, ale zároveň i do skupiny příjmení z názvů vládců a šlechty (1962, s. 212, 214). Vysvětlení je takové, že zeman totiž dříve znamenalo vyššího i nižšího šlechtice, který vlastnil pozemky (Mates, 2002, s. 298). K tomu přispívá i výklad Moldanové, která nám vysvětluje, že zeman jako apelativum znamená drobným šlechtic s erbem, po nějaké době se nám to zužuje na svobodného majitel statku, který je zapsán v zemských deskách. (2015, s. 222). Jednotné zařazení nám zprostředkovala Miloslava Knappová, která ho zařazuje do velké skupiny příjmení podle sociálního rozvrstvení, společenských poměrů, feudálních, církevních a vojenských hodností, právních a majetkových vztahů (2002, s. 27).

Mnohdy se jedná o příjmení svobodníků, který vlastní a mají vztah k zemi, protože díky ní mají pevnou půdu pod nohama. Ze starobylých dob je znám název Terrigenea = země stvoření.

Jiné podoby mohou být Zemančík, Zemanec, Zemánek (zdrobnělina), Zemaník, Zemanovič, Zemanský (Moldanová, 2015, s. 222).

Dnes už ve vesnici nemá svého příslušníka, ale v minulosti zde byli jedinci tohoto příjmení zastoupeni (*Kronika*, 1925).

Ženíšek – 3 520. příjmení, **Ženíšková** – 3 149. příjmení

Četnost v místní části Buk: 3

Z roku 1398 máme první zmínku toho příjmení. Ženíšek je odvozeno rodinného statusu ženatý, přesněji od apelativa ženich ve tvaru zdobnějším nebo od moravského ženit se neboli si někoho namlouvat (Moldanová, 2015, s. 226).

Tabulka č. 2 - Výběr příjmení pro četnost v místní části Buk

Příjmení	Počet
Picka	12
Jasanský, Korbel	10
Opička, Pícha	8
Moravec	7
Blažek, Dušák, Spurný,	6
Vondrák	5
Bartoš, Beran, Dohnal, Kovář, Kozel, Král, Michal, Švejda, Tůma,	4
Binder, Duba, Kadlec, Miščík, Vrzal	3
Carda, Hovorka, Kocourek	2
Fiala, Kašpárek, Marek, Vlk	1

Zdroj: *Seznam žijících obyvatel (2016)*

7 Závěr

Bakalářská práce se věnuje antroponomickému tématu ve vybrané lokalitě po stránce teoretické i stránce praktické. Cílem práce bylo získat povědomí v oboru onomastiky a vyložit vybraná příjmení z místní části Buk u Jindřichova Hradce, zároveň s dohledáním informací historické podoby vesnice.

V dané lokalitě se nachází 93 příjmení, pro analýzu je využita jen část, která činí 55 příjmení. Z těchto vybraných proprií se tři jména ve vesnici nevyskytují, nicméně dříve tu byla v hojném zastoupení a jejich nositelé v obci hráli důležitou roli, proto jsme se rozhodli o jejich začlenění do analýzy. V praktické části jsou příjmení řazena abecedně, ale v celkovém shrnutí závěru ještě využijeme rozdělení do následujících kategorií pro zjištění nejvíce frekventované motivace příjmeních v existující oblasti. Rozdělení do jednotlivých kategorií je použito na základě knihy *Naše příjmení* od Dobravy Moldanové, podle které jsou veškerá příjmení klasifikována do čtyř hlavních skupin. Díky variabilní motivaci je možné přiřadit některá příjmení do více skupin (např. příjmení Dušák mohlo být odvozeno od osobního jména Duchoslav nebo apelativa duše).

Tabulka č. 3 - Kategorie příjmení

Příjmení	Počet
Příjmení vzniklá z křestních a rodných jmen	13
Příjmení vzniklá z místních jmen	4
Příjmení vzniklá z apelativ	35
Příjmení vzniklá z cizího původu	3

Z tabulky můžeme vyvodit závěr, že je zde zastoupení ve všech čtyřech zmíněných skupinách. Jednoznačná převaha je u příjmení vzniklých z apelativ. Jedná se o skupinu velice rozmanitou v sobě ukrývající různé varianty odvození, které můžeme nazvat jako podskupiny pro lepší přehlednost. Zde byly nejvíce zastoupeny podskupiny odvozené od názvu zvířat či rostlin (*Duba, Fiala, Kocourek, Kozel, Vlk* aj.) a motivovaná od řemesla či povolání (*Hamerník, Kadlec, Kovář, Švec, Šindelář* aj.). Jedná se o velmi variabilní skupinu příjmení, kde má své zastoupení i odvození od slovesa (*Šamal, Mazánek*), času (*Štundl*), adjektiva (*Jaroš*), sociální skupiny (*Král, Zeman*), přezdívky (*Punda*).

Druhá nejpočetnější skupina je tvořena z příjmení vzniklých z křestních a rodných jmen. Tato kategorie je velice početná a je chápána jako skupina s největším zastoupením, ale v této práci byla předčena motivací z apelativ. Vyskytují se zde například příjmení odvozená z jmen hebrejských a aramejských (*Tomáš – Tůma*), ze jmen řeckých (*Blažej – Blažek*) nebo ze jmen latinských (*Ondřej – Vondrák*).

Třetí kategorií, i když s minimálním rozdílem od poslední skupiny jsou příjmení vzniklá z místních jmen (*Jasanský, Kaucký, Moravec*).

Poslední skupinu tvoří motivace z cizího původu. Příjmení jsou odvozena z německého jazyka (*Binder, Jon*) nebo jsou odvozeninou z Rakouska (*Kollmann*). Toto malé zastoupení bylo překvapivé, jelikož do roku 1945 byla vesnice obývána německým obyvatelstvem, tudíž muselo dojít k celkovému odsunu a do vesnice byli nastěhováni čeští občané. Vzniklá domněnka o větším počtu obyvatel s cizím příjmením byla také z důvodu blízkých hranic s Rakouskem.

Z vytvořených tabulek v práci vyplývá, že nejpočetnějším příjmením v oblasti je jméno Picka, jenž má zároveň i největší zastoupení z celé České republiky v obci Jindřichův Hradec. Nejfrekventovanější příjmení v rámci ČR je v dané oblasti jméno Marková (21.) a Marek (25.). Z četnosti příjmení vztahujících se na celou republiku nám vyplývá, že ve většině případech v rámci jednoho příjmení mají přechýlené podoby jmen frekventovanější zastoupení oproti rodu mužskému.

Jedná se o oblíbené téma, protože obor onomastika je velice populární. Lidé jeví zájem o poznání vzniku svého příjmení, jelikož se jim tím nabízí možnost proniknout do historie své rodiny. To byl také důvod pro vytvoření této bakalářské práce, pokusit se dozvědět informace o rodném kraji a lidech v něm žijících. Práce vzbudila pozornost i u občanů, kteří chtěli poznat své kořeny a mnozí z nich se dožadovali analýzy svého jména. Díky tomuto kladnému přístupu obyvatel by mohla být práce rozšířena o přezdívky, jelikož se v obci nachází několik osob, které mají přezdívku, ať už je to podle osobního jména či charakterové vlastnosti.

Literární zdroje

- BENEŠ, Josef. *Německá příjmení u Čechů*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1998. Acta Universitatis Purkynianae. ISBN 80-7044-212-3.
- BENEŠ, Josef. *O českých příjmeních*. Praha: Československá akademie věd, 1962. Studie a prameny.
- ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština-řeč a jazyk*. 2., přepracované vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2000. ISBN 80-85866-57-9.
- HARVALÍK, Milan, 2004. *Synchronní a diachronní aspekty české onymie*. 1. vyd. Praha: Academia. ISBN80-200-1253-2
- Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*, II. díl. Praha: Český statistický úřad, 2006. ISBN 80-250-1311-1.
- JIRÁSKO, Luděk. *Jindřichův Hradec*. Praha: Paseka, 2007. Zmizelé Čechy. ISBN 978-80-7185-878-2.
- KNAPPOVÁ, Miloslava. *Naše a cizí příjmení v současné češtině*. Liberec: TAX AZ KORT, 2002. ISBN 80-238-8173-6.
- KOPEČNÝ, František. *Průvodce našimi jmény*. Praha: Academia, 1974.
- MAJTÁN, Milan. *Naše přízviská*. Bratislava: Veda, 2014. ISBN 978-80-224-1357-2.
- MATES, Vladimír. *Jména tajemství zbavená, aneb, Příjmení pod mikroskopem*. Praha: Epoque, 2004. ISBN 80-86328-58-9.
- MATES, Vladimír. *Jména tajemství zbavená: malá encyklopedie 250 nejčastějších příjmení*. Vyd. 2. Praha: Epoque, 2002. ISBN 80-86328-10-4.
- MATES, Vladimír. *Jména tajemství zbavená: malá encyklopedie nejčastějších příjmení: jména na 251.-501. místě: Adam-Žižka*. Praha: Epoque, 2003. ISBN 80-86328-30-9.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Praha: Mladá fronta, 1983. Malá encyklopedie (Mladá fronta).
- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Vydání čtvrté (třetí v Agentuře Pankrác). Praha: Agentura Pankrác, 2015. ISBN 978-80-86781-26-6.
- PLESKALOVÁ, Jana, 2007. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1523-5.
- ŠRÁMEK, Rudolf, 1999. *Úvod do obecné onomastiky*. 1. vyd. Brno: MU. ISBN 80-2102027-X.

ŠRÁMEK, Rudolf. *Labyrintem vlastních jmen a nářečí*. Brno: Host, 2016. Studie osobností brněnské lingvistiky. ISBN 978-80-7577-065-3.

Slovníky

Elektronický slovník staré češtiny. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.17, citován stav ze dne 12. 3. 2021).

Josef Jungmann. Slovník česko-německý, Díl II., K–O. Praha, 1836. Vydání první.

Josef Jungmann. Slovník česko-německý, Díl III., P–R. Praha, 1837. Vydání první.

Josef Jungmann. Slovník česko-německý, Díl IV., S–U. Praha, 1838. Vydání první.

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-7422-482-9.

MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 3., nezm. vyd. Praha: Academia, 1971.

PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954.

Ústav pro jazyk český ČSAV. Slovník spisovného jazyka českého [online]. 2011.

Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>

Články v časopise

HOLEŠ, Jan a Tomáš TYPOVSKÝ. Morfologicko-sémantická analýza českých příjmení tvořených z názvu zvířat a užívaných na severní Moravě. *Naše řeč* [online]. 2003, **86**(3), 120-125 [cit. 2021-03-13]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7729>.

KNAPPOVÁ, Miloslava. K funkčnímu pojetí systému vlastních jmen. *Slovo a Slovesnost* [online]. 1992, **53**(3), 211-214 [cit. 2020-12-04]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3475>.

KNAPPOVÁ, Miloslava. Stav a perspektivy české onomastiky v mezinárodním kontextu. *Naše řeč* [online]. 1985, **68**(1), 4-8 [cit. 2020-12-04]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6512>.

SVOBODA, Jan. K původu a výkladu českých příjmení. *Naše řeč* [online]. 1957, **40**(7-8), 201-213 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4568>.

ŠMILAUER, Vladimír. Příjmení Jedlička. *Naše řeč* [online]. 1972, **55**(2-3), 63-65 [cit. 2021-03-14]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5612>

Internetové zdroje

Český statistický úřad: Statistický lexikon obcí - 2013 [online]. Praha, 2013 [cit. 2021-02-28]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/statisticky-lexikon-obci-2013-a8m6eyff20>

Internetová jazyková příručka [online] (2008–2020). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 4. 12. 2020. <<https://prirucka.ujc.cas.cz/>>.

MALAČKA, Ondřej. *Kde Jsme* [online]. 2011 [cit. 2021-03-12]. Dostupné z: <https://www.kdejsme.cz/>

Místní části. Město Jindřichův Hradec [online]. 2011, 4. 4. 2011 [cit. 2021-02-28]. Dostupné z: <https://www.jh.cz/cs/mesto/mistni-casti/buk/>

Naše jména [online]. [cit. 2021-03-12]. Dostupné z: <https://www.nasejmena.cz/nj/cetnost.php>

Příjmení.cz [online]. 2014 [cit. 2021-03-12]. Dostupné z: <https://www.prijmeni.cz/>

Ostatní zdroje

Kronika Buku (bez autora), 1.1. 1925. Nepublikováno.

Seznam zkratek

aj.	a jiné
atd.	a tak dále
apod.	a podobně
AV	Akademie věd
CZSO	český statistický úřad
ČR	Česká republika
ESSČ	Elektronický slovník staré češtiny
JgSlov	Jungmannův Slovník česko-německý
JH	Jindřichův Hradec
např.	například
SSJC	Slovník spisovného jazyka českého
sthn.	starohornoněmčina/starohornoněmecký
tj.	to je
VJ	vlastní jména

Seznam tabulek a příloh

Tabulka č. 1 - Četnost příjmení datovaná pro rok 2016	26
Tabulka č. 2 - Výběr příjmení pro četnost v místní části Buk	51
Tabulka č. 3 - Kategorie příjmení	52
Tabulka č. 4 - Abecední rejstřík analyzovaných příjmení	62
Příloha č. 1 - Historická katastrální mapa.....	59
Příloha č. 2 - Mapa místních částí obce	60
Příloha č. 3 - Úvodní strana Kroniky	61

Příloha č. 1 - Historická katastrální mapa

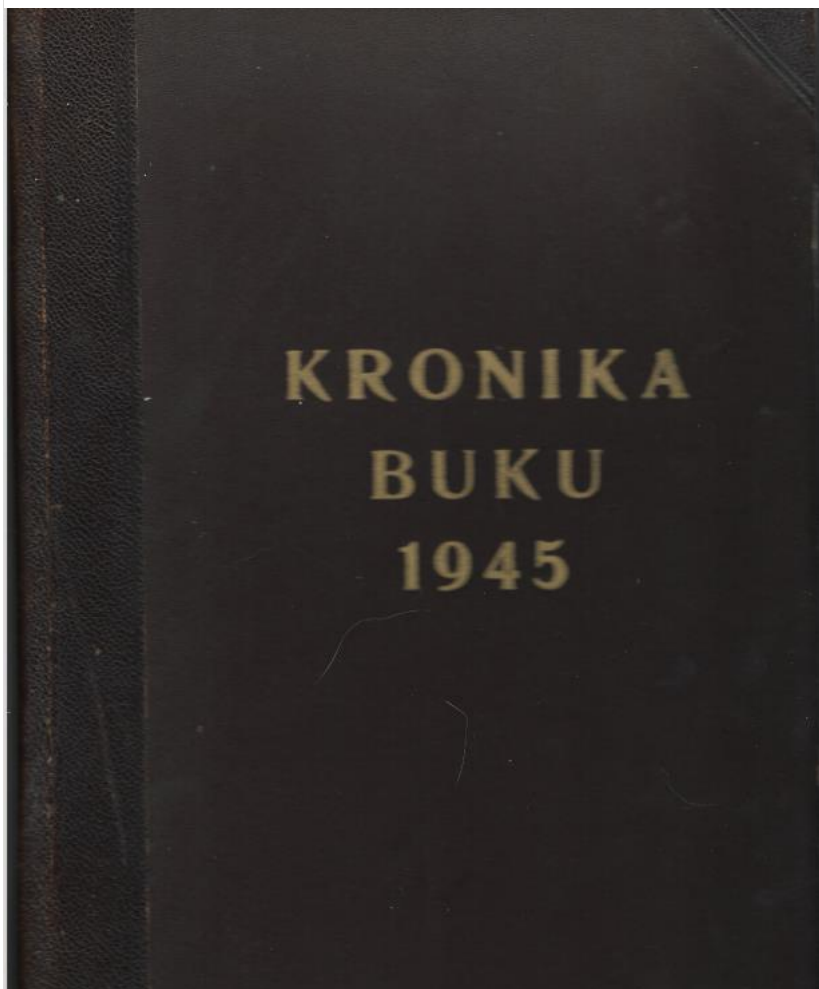
Zdroj: *Kronika Buku*, 1.1. 1925.

Příloha č. 2 - Mapa místních částí obce

Zdroj: <https://www.jh.cz/cs/mesto/zakladni-informace.html> [cit. 2021-03-30]

Příloha č. 3 - Úvodní strana Kroniky

Zdroj: *Kronika Buku*, 1.1. 1925.

Tabulka č. 4 - Abecední rejstřík analyzovaných příjmení

1. Bartoň/Bartoňová	29. Michal/Michalová
2. Beran/Beranová	30. Miščík/Miščíková
3. Binder/Binderová	31. Moravec/Moravcová
4. Blažek/Blažková	32. Opička/Opičková
5. Carda/Cardová	33. Pícka/Picková
6. Dohnal/Dohnalová	34. Pícha/Píchová
7. Duba/Dubová	35. Písař/Písařová
8. Dušák/Dušáková	36. Pixa/Pixová
9. Fiala/Fialová	37. Punda/Pundová
10. Hamerník/Hamerníková	38. Roubík/Roubíková
11. Hovorka/Hovorková	39. Spurný/Spurná
12. Cháb/Chábová	40. Straňák/Straňáková
13. Chrobok/Chroboková	41. Šamal/Šamalová
14. Ille/Illeová	42. Šimek/Šimková
15. Jaroš/Jarošová	43. Šindelář/Šindelářová
16. Jasanský/Jasanská	44. Štundl/Štundlová
17. Jon/Jonová	45. Švec/Švecová
18. Kadlec/Kadlecová	46. Švejda/Švejdová
19. Kašpárek/Kašpárková	47. Těthal/Těthalová
20. Kaucký/Kaucká	48. Tlachna/Tlachnová
21. Kocourek/Kocourková	49. Tůma/Tůmová
22. Kollmann/Kollmannová	50. Turčan/Turčanová
23. Korběl/Korbelová	51. Vlček/Vlčková
24. Kovář/Kovářová	52. Vondrák/Vondráková
25. Kozel/Kozlová	53. Vrzal/Vrzalová
26. Král/Králová	54. Zeman/Zemanová
27. Marek/Marková	55. Ženíšek/Ženíšková
28. Mazánek/Mazánková	